

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**ДИПЛОМНА РОБОТА:
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИНАЛЕЖНОСТІ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СУБКУЛЬТУР**

Студента 4 курсу 1 групи
Слугіна Данила Анатолійовича

Науковий керівник:
Доктор психологічних наук, професор
Траверсе Тетяна Михайлівна

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра соціальної психології
Протокол № _____ від _____
завідувач кафедри:
доктор психологічних наук, професор
Траверсе Тетяна Михайлівна

(підпис)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУР.....	9
1.1. Основні підходи до трактування поняття субкультури у сучасній психології.....	9
1.2. Вплив вікових особливостей юнацького віку на схильність до вступу до субкультур.....	25
1.3. Змістовні характеристики приналежності студентської молоді до субкультур.....	30
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	40
2.1. Концептуальна модель дослідження субкультур.....	40
2.2. Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження.....	43
2.2.1. Етапи емпіричного дослідження.....	43
2.2.2. Характеристика психодіагностичних методик.....	46
2.3. Формування вибірки та методи збору даних.....	55
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3. ХІД ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИНАЛЕЖНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СУБКУЛЬТУР... ..	58
3.1. Первинна обробка отриманих даних.....	58
3.2. Аналіз ключових характеристик субкультур.....	68
3.3. Вплив субкультур на соціальну ідентичність молоді.....	74
3.4. Субкультури як інструмент соціальної адаптації або відчуження.....	78
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство характеризується посиленням соціальних, економічних, етнічних, політичних та культурних відмінностей між різними соціальними групами. Ці розбіжності особливо помітні в ціннісних орієнтаціях, життєвих позиціях та поведінкових установках людей. На цьому тлі все більшої актуальності набувають субкультури — окремі соціокультурні утворення, які виникають як реакція на зміни в суспільному середовищі, потребу в самовираженні та пошук ідентичності.

У глобалізованому світі культура вже не є монолітною системою. Вона трансформується у багаторівневу структуру, що відображає багатогранність людського буття. Особливе місце у цьому культурному просторі займають субкультури, які виникають у відповідь на соціальні трансформації та запити нових поколінь. Молодіжні субкультури, зокрема, стають не лише формою протесту або альтернативою до загальноприйнятих норм, а й механізмом адаптації молоді до нових умов життя, способом її соціалізації та інтеграції в сучасне суспільство.

Зміна культурного ландшафту супроводжується активним діалогом між різними етнічними, соціальними та культурними групами. Цей діалог відкриває поле для взаємодії різних світоглядних позицій — від культурного релятивізму до етноцентризму. На цьому тлі виникає необхідність глибшого філософського, соціологічного та психологічного осмислення субкультур як окремих ціннісних систем, що формуються в межах ширшої культури.

Метою дослідження є з'ясувати найсуттєвіші особливості участі молоді в субкультурах.

Об'єктом дослідження є молодіжні субкультури.

Предмет дослідження — приналежність студентської молоді в субкультурах.

Завдання дослідження:

- 1) у результаті теоретико-методологічного аналізу з'ясувати основні підходи до трактування поняття субкультур у сучасній соціальній психології;
- 2) дібрати блок методик психодіагностики приналежності молоді до субкультур;
- 3) з'ясувати змістовні характеристики участі студентської молоді у субкультурах;
- 4) проаналізувати роль субкультур як чинника соціальної адаптації або джерела соціального відчуження у молодіжному середовищі.
- 5) розробити рекомендації для психологічного супроводу соціально-психологічної роботи зі студентською молоддю в субкультурах.

У процесі дослідження субкультур як соціокультурного феномена було використано комплекс взаємопов'язаних **теоретичних** та **емпіричних методів**, що забезпечили всебічний аналіз предмета дослідження.

До **теоретичних методів** належать: *аналіз і синтез*, які застосовувалися для вивчення наукових підходів до визначення поняття субкультури, осмислення її місця у структурі культури виявлення ключових характеристик досліджуваного явища; *індукція* та *дедукція* — використовувалися для формулювання узагальнень на основі зібраного матеріалу та побудови логічних висновків щодо сутності, функцій і типів субкультур; **порівняльний метод**, який дав змогу зіставити особливості субкультур у різних соціокультурних контекстах; *класифікація* — використовувалася для упорядкування субкультур за змістовими критеріями, зокрема за ціннісними орієнтаціями, стилем життя та рівнем інституціоналізації.

До **емпіричних методів** дослідження було залучено: **анкетне опитування**, метою якого було виявлення ставлення молоді до субкультурних утворень, рівня ідентифікації з ними, а також розуміння соціального функціонування субкультур у сучасному середовищі; *контент-аналіз* матеріалів соціальних мереж, інтернет-ресурсів, музичних творів і

символіки субкультур, що дозволив виявити ключові теми, цінності та комунікативні коди, притаманні різним субкультурним групам; *спостереження* (у тому числі включене) — застосовувалося з метою фіксації поведінкових моделей, зовнішніх атрибутів і взаємодій представників субкультур у природному середовищі; *експертне опитування*, у межах якого були залучені фахівці у галузях соціології, психології та культурології для надання професійної оцінки щодо причин виникнення та соціальних наслідків функціонування субкультур, а також *психодіагностичні методики*: Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптація О. Фанта); Методика діагностики соціальної ідентичності (адаптована версія за Дж. Тернером); Шкала соціального відчуження (за Е. Сейерсоном, адаптація Л. Мітіної).

Методи статистично-математичної обробки даних: описові статистики, кореляційний аналіз (Критерій Крамера), порівняння двох груп (Критерій Манна-Уїтні).

Обробка емпіричних даних здійснювалася із застосуванням методів **статистичного аналізу**, що дозволило забезпечити об'єктивність і репрезентативність результатів дослідження.

Дослідницька вибірка. Емпіричне дослідження проводилося в період із жовтня по грудень 2024 року на базі двох освітніх закладів: Національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ) та Київського національного університету культури і мистецтв, а також за допомогою онлайн-анкетування через платформу Google Forms.

До дослідження було залучено 60 респондентів віком від 17 до 24 років. У вибірці переважали студенти різних спеціальностей (53% — соціальні науки, психологія, філологія; 31% — культура та мистецтво; решта — інші спеціальності).

Соціально-демографічні характеристики вибірки: стать: 68% — жінки, 32% — чоловіки; вік: середній вік — 20,1 року; місце проживання: 61% — мешканці великих міст, 28% — мешканці малих міст, 11% —

сільська місцевість; сімейний стан: 94% — не перебувають у шлюбі, 6% — у шлюбі; участь в субкультурах (за самоідентифікацією): 42% респондентів вказали на належність або зацікавлення певною молодіжною субкультурою.

На сьогодні результати досліджень культури та її субкультурних проявів залишаються несистематизованими, що пояснюється розмаїттям наукових підходів до осмислення самого феномена субкультури. Вони базуються на теоретичних засадах різних галузей знань — філософії, соціології, культурології — та відображають авторські концептуальні позиції. Значний внесок у вивчення культури зробили класики європейської думки, серед яких І. Кант, Г. Гегель, Х. Ортега-і-Гассет. Представники локального підходу, зокрема О. Шпенглер, М. Данилевський, А. Тойнбі, розглядали культуру як автономне явище, яке реалізується у вигляді окремих історичних типів.

Під кутом зору життєдіяльності суспільства культуру інтерпретували такі дослідники, як В. Злобін, М. Каган, Ю. Бистрицький. Антропологічну традицію у вивченні культурних процесів представляють І. Гердер, Е. Тайлор, Л. Вайт, М. Бердяєв, М. Бахтін, В. Біблер. Соціологічний підхід розвивали П. Сорокін, М. Вебер, Т. Адорно, Г. Маркузе, Б. Маліновський, Ф. Матюшев та інші науковці.

Перші концептуальні підходи до осмислення субкультури формувались у 1960-х роках, коли західні дослідники почали вивчати молодіжні субкультурні рухи. Сучасні науковці, серед яких Е. Тирьякан, Л. Марсіль-Лаксот, К. Мангейм, Т. Розак, М. Закович, розглядають субкультуру як важливий інструмент аналізу культури у її багаторівневому вияві.

Наукова новизна дослідження. У межах дослідження уточнено розуміння субкультури як складного соціокультурного утворення, що виконує не лише функції ідентифікації й протесту, але й слугує інструментом соціальної адаптації молоді в умовах нестабільного соціального середовища. Розширено уявлення про типологію субкультур шляхом узагальнення різних

підходів до їх класифікації та виявлення критеріїв, що мають значення у контексті молодіжного середовища (цінності, рівень організованості, ступінь опозиційності до домінантної культури). Також набуло подальшого розвитку положення про взаємозв'язок субкультурної ідентичності та процесів соціалізації молоді, з урахуванням впливу цифрового середовища.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами, кураторами студентських груп для глибшого розуміння потреб і мотивацій молоді, яка самоідентифікується із певними субкультурами. Дані можуть слугувати підґрунтям для розробки профілактичних програм із попередження соціального відчуження та сприяння конструктивній адаптації молодих людей у соціумі. Окрім того, отримані висновки можуть бути враховані під час організації освітнього середовища та молодіжних програм з урахуванням субкультурних інтересів студентів.

Достовірність результатів забезпечено за рахунок використання валідних та надійних емпіричних методик, що пройшли апробацію в попередніх дослідженнях. Процедура збору даних відповідала етичним вимогам, респонденти були поінформовані про мету дослідження та надали добровільну згоду на участь. Вибірка була достатньою за обсягом і представницькою щодо соціально-демографічних характеристик молодіжного середовища.

Обробка отриманих даних здійснювалася з використанням сучасних статистичних методів (описова статистика, кореляційний аналіз, порівняння двох груп) за допомогою програмного забезпечення Jamovi, що дозволило підвищити точність інтерпретації результатів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об'єкт, предмет та завдання дослідження, визначено методи, наукову новизну,

практичне значення та достовірність результатів. Розділ 1 присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження субкультур: розкрито поняття, класифікацію та соціальні функції субкультур. Розділ 2 містить методологічне обґрунтування та опис процедури емпіричного дослідження, вибірки, використаних інструментів та способу збору даних. Розділ 3 включає аналіз та інтерпретацію отриманих емпіричних результатів, а також оцінку впливу субкультур на соціальну ідентичність молоді.

У висновках узагальнено результати дослідження, окреслено перспективи подальших наукових розвідок у цій тематиці.

Список використаних джерел налічує 70 найменування, з них 19 джерел іноземною мовою. У роботі наявні 3 додатки, які містять анкету та графічні матеріали. Основний текст роботи складає 89 сторінок. Повний обсяг кваліфікаційної роботи — 101 сторінка, включаючи титульну сторінку, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУР

1.1. Основні підходи до трактування поняття субкультури у сучасній психології

Поняття «субкультура» увійшло до соціологічного дискурсу завдяки американському досліднику Д. Рісмену, який запропонував використовувати цей термін для позначення культури окремих соціальних груп, що відрізняється від домінантної культури своїми нормами, цінностями та способом життя [58, с. 36-37]. У контексті молодіжного середовища субкультура розглядається як форма культурного самовираження неформальних об'єднань, яка включає специфічні ціннісно-світоглядні установки, поведінкові моделі, естетичні вподобання, елементи зовнішнього вигляду, стилю одягу та способу життя загалом.

У сучасному науковому дискурсі поняття «субкультура» трактується як соціально-культурне утворення, що функціонує всередині загальної культури, але характеризується власними відмінними рисами. Згідно з визначенням, поданим в Академічному тлумачному словнику української мови (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України), субкультура розуміється як культура соціальної або демографічної групи (зокрема молоді чи етнічних меншин), що існує в межах домінантної культури, але має власні цінності, норми поведінки, традиції та стиль життя [41].

Водночас Психологічний словник під редакцією В. О. Моляка розглядає субкультуру як часткову культуру окремої соціальної групи, яка відрізняється від загальноприйнятої культурної системи суспільства специфічними цінностями, способом життя, моделями поведінки та нормами, зумовленими віковими або статусними особливостями її представників [33].

Отже, обидва визначення підкреслюють автономність субкультур щодо домінантної культури, їхню роль у структурі суспільства та зв'язок із соціальною диференціацією.

На думку української дослідниці О. Кузик, становлення молодіжних субкультур як окремого соціального явища стало можливим у результаті глибоких соціальних змін, пов'язаних із переходом від індустріального до постіндустріального суспільства. Вона наголошує, що субкультурні об'єднання виникають як реакція молоді на складнощі соціальної ідентифікації, нестабільність та фрагментарність сучасного світу [24, с. 47].

І. Дробот та Н. Тарасенко виокремлюють низку ключових чинників, що сприяють поширенню субкультур серед молоді. Серед них: послаблення традиційних соціальних інститутів (зокрема, сім'ї та системи виховання), вплив масової культури та ЗМІ, комерціалізація культурних продуктів і зниження рівня довіри до інституцій влади та освіти [17, с. 88–95].

Науковець В. Павлишин, аналізуючи трансформацію молодіжних культур у глобалізованому інформаційному середовищі, підкреслює, що класичні форми субкультур зазнають значних змін. Зокрема, вони втрачають чітку ідеологічну межу, стають гібридними, зникає опозиційне протиставлення («ми – вони»), а замість автентичної субкультурної творчості поширюється модель споживчої «культури для молоді», зорієнтованої на моду, тренди та поп-контент [31, с. 12].

Сучасні дослідники наголошують, що надмірне придушення індивідуальності під час виховання дітей у сім'ях та навчальних закладах може мати подвійні наслідки. З одного боку — це сприяє інфантилізації молоді, а з іншого — стимулює розвиток асоціальних і девіантних форм поведінки, зокрема залучення підлітків та молодих людей до субкультурних середовищ [25, с. 43].

На думку українського науковця О. Пометун, система освіти в Україні часто базується на застарілих педагогічних моделях, що не відповідають актуальним потребам молодого покоління. Така невідповідність лише посилює міжпоколінневий конфлікт, адже молодь, вирощена в умовах інформаційного суспільства, часто виявляється більш компетентною у

культурному, цифровому та соціальному середовищі, ніж представники старшого покоління [32, с. 25].

Глобалізація, розвиток цифрових технологій та легкий доступ до знань дозволяють молодим людям, а подекуди й підліткам, досягати високого рівня обізнаності та навичок у сферах, де дорослі не завжди є авторитетними. Така ситуація призводить до дисбалансу ролей: молодь не визнає традиційних «дорослих» авторитетів, а ті, своєю чергою, втрачають здатність ефективно впливати через мораль чи досвід. У контексті цього кризи авторитету, авторитарний стиль виховання лише поглиблює відчуження, що нерідко трансформується у відмову від офіційних норм та включення до альтернативних субкультурних спільнот [3].

Окрему роль у формуванні субкультурних орієнтацій відіграють соціальні зміни, спричинені урбанізацією та індустріалізацією. Масова міграція з сільської місцевості до міст зумовила появу нових соціальних середовищ, де традиційні норми, притаманні сільським громадам, втратили свою актуальність. Міський простір створив умови для культурного плюралізму, де молодь почала активно шукати нові форми самовираження — у тому числі через субкультури [38, с. 110].

На думку сучасних науковців, простір великого міста набуває дедалі більшої індивідуалізованості та соціальної атомізації, що сприяє руйнуванню традиційних міжособистісних зв'язків. Як зазначає Гурова І.В., саме це накладає відчутний відбиток на соціальну поведінку та спосіб життя мешканців урбанізованого середовища [16, с. 23]. Молоді люди, які зростають у місті, нерідко стикаються з почуттям самотності, зумовленим формалізованим характером стосунків у родині та навчальних закладах. Водночас вони мають значну кількість вільного часу та енергії для пошуку кола спілкування, що поділяє подібні цінності, інтереси та моделі поведінки.

У цьому контексті, як підкреслює Іванченко Л., варто звернути увагу на тенденцію до самоорганізації молоді в межах неформальних об'єднань, що формуються на ґрунті спільних поглядів, музичних уподобань, стилю одягу

чи світоглядних орієнтацій [21, с. 201]. Саме так, на низовому рівні, виникають молодіжні субкультури — динамічні спільноти, які нині поширені не лише у великих містах, а й у малих населених пунктах та навіть у сільській місцевості, що традиційно характеризується консервативністю та несприйняттям соціокультурних новацій.

У великих урбанізованих просторах умови соціального середовища сприяють згуртуванню підлітків у різноманітні субкультурні групи. Такі неформальні об'єднання, за спостереженнями Л. Бевзюк, відзначаються високим рівнем колективної ідентичності та спільним уявленням про систему соціокультурних норм і цінностей [4, с. 38]. Відмінності між субкультурою та доміантною культурою проявляються у манері спілкування, стилі одягу, поведінкових моделях, характерній лексиці та наявності окремої символіки.

Слід зазначити, що ядром більшості субкультур зазвичай виступають музичні або культурні уподобання, спосіб життя, іноді — політичні чи ідеологічні орієнтації. Ритуали, символи й цінності субкультур мають власну ієрархію, яка може істотно відрізнятися від офіційно прийнятої, але водночас певною мірою з нею перетинатися.

На думку британського соціолога Майкла Брейка, субкультура — це «система значень, форм самовираження або стилів життя», яка формується всередині соціуму, зокрема серед тих груп, що перебувають у підлеглому або маргінальному становищі [47, с. 14]. Він вважає, що виникнення субкультур є відповіддю на глибинні структурні суперечності в суспільстві, і тому субкультурна стратифікація молодіжного середовища є складною і багаторівневою.

На думку сучасних науковців, значний вплив на поширення молодіжних субкультур у їхній різноманітності справили процеси економічної, інформаційної та культурної глобалізації, що охопили більшість країн світу наприкінці ХХ століття. Варто зазначити, що в умовах глобалізованого світу, де інформаційно-комунікаційні технології (зокрема інтернет) стали ключовим чинником формування культурного середовища,

субкультури набули трансконтинентального характеру. Як зауважує І. Головаха, саме нові медіа забезпечують надзвичайно швидку передачу культурних кодів, символів та стилів поведінки, у тому числі субкультурного походження, незалежно від географічного контексту [15, с. 36].

Сьогодні представники молодіжних субкультур наявні не лише в країнах західного світу, звідки поширення цих явищ і почалося (США, Велика Британія, Німеччина), а й у державах із традиційно консервативними політичними або релігійними режимами — таких як Індонезія, Іран, Малайзія чи Пакистан. Це, на думку С. Кравченко, свідчить про універсальність субкультурних форм як реакції на глобалізаційний тиск та уніфікацію масової культури [23, с. 71].

Окрему увагу слід приділити швидкості виникнення, трансформації та зникнення субкультур у сучасному соціальному середовищі. Як підкреслює О. Сидоренко, темпи змін настільки високі, що іноді не встигає сформуватися навіть назва для нової субкультурної течії, не кажучи вже про її класифікацію [38, с. 114]. Ці явища супроводжуються характерним для постмодерної епохи плюралізмом, еkleктизмом і нестабільністю, що унеможлиблює існування чітких меж між протестними, ескапістськими чи епатажними формами молодіжних субкультур.

Науковці зазначають, що в умовах постмодерну субкультури виконують не лише роль засобу самовираження, а й слугують своєрідною протиположністю культурній стандартизації, яку продукує масова культура. Саме в цьому контексті важливо звернути увагу на постструктуралістську концепцію «номадизму», запропоновану Ж. Делезом та Ф. Гваттарі, яка метафорично описує динаміку культурних ідентичностей у постмодерному світі як постійне переміщення між смислами, стилями та формами [50].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що глобалізаційні процеси, з одного боку, сприяють поширенню субкультур у різних соціокультурних контекстах, а з іншого — провокують їхню гіпермобільність, змінність і злиття, що характерно для культурної логіки постмодерну.

У науковому дискурсі постмодерної філософії поняття номадизму, або «сучасного кочівництва», трактується як метафора децентралізації, нестабільності та відмови від усталених ієрархій. На думку Ж. Делеза і Ф. Гваттарі, прояви номадизму передбачають не лише фізичне переміщення, але й детериторіалізацію — тобто розрив з фіксованими соціокультурними координатами, і децентралізацію стилю життя загалом [50]. Такий підхід протиставляється традиційній осілій культурі, яка орієнтована на стабільність, вертикальні структури влади та єдину центровану картину світу.

Як зауважує І. Бевз, концепт номадизму дозволяє вийти за межі традиційного європейського мислення, відкриваючи можливість бачити соціальну реальність як множинну, фрагментарну та горизонтальну, де особистість не займає простір, а постійно в ньому переміщується [3, с. 51]. У цьому контексті актуальним стає уявлення про сучасні субкультури як своєрідні "нові племена", що формуються на основі спільних інтересів, способу життя, символів та ритуалів.

Українська дослідниця О. Марущак звертає увагу на те, що такі неформальні об'єднання є аналогами ризомних структур, протиставлених класичним вертикальним соціальним ієрархіям. Ризома, за Делезом і Гваттарі, — це система, що не має одного центру, але водночас безперервно розгалужується, утворюючи нові смисли та ідентичності [27, с. 42].

Це пояснює складність або навіть неефективність традиційних репресивних механізмів, які намагаються протидіяти молодіжним субкультурам. Якщо на одному "соціальному полі" субкультурна група зазнає тиску або розпаду, то в іншому середовищі виникає нова форма з подібною структурою, але видозміненими символами й атрибутами. Цей постійний рух та оновлення робить субкультури динамічним феноменом, який важко вписати в класичні рамки соціального контролю.

Ідеї Делеза і Гваттарі перегукуються з поглядами французького соціолога Мішеля Маффесолі, який також інтерпретує сучасні молодіжні

спільноти як неотрибальні об'єднання. На його думку, вони мають спільні риси з племенами кочівників — насамперед у сфері символічних практик, ритуалів, а також через наявність чіткої системи маркерів і кодів, що забезпечують групову ідентифікацію та соціальну згуртованість [50].

У сучасному суспільстві молодіжні субкультури, які нерідко визначаються як «молодіжні племена», набули значної різноманітності, що ускладнює їх систематизацію. Як зазначає І. Дробот, класифікація субкультур є складним завданням через постійну появу нових форм неформальних об'єднань, які змінюються швидше, ніж науковці встигають їх дослідити [17, с. 90]. Просте перерахування субкультур, що існують на певний момент часу, втрачає ефективність через динаміку змін, отже, виникає потреба у створенні більш структурованої типології, яка дозволить впорядкувати цей складний і множинний світ молодіжної культури.

На думку О. Кузик, формування субкультур у XX–XXI століттях стало результатом глибоких змін у соціокультурному просторі, викликаних процесами індустріалізації, урбанізації та модернізації суспільного життя. Ці процеси спричинили кризу традиційних соціальних інститутів — родини, освіти, виховання — та призвели до зростання міжпоколінневих конфліктів. Молодь почала формуватись як окрема соціокультурна група з власними цінностями та моделями поведінки, які часто протиставляються нормам дорослого світу [24, с. 46].

Слід звернути увагу й на те, що молодіжна субкультура не просто існує поруч із масовою культурою, а є її дзеркальним відображенням, своєрідною відповіддю на виклики споживацького суспільства, комерціалізації мистецтва та домінування ЗМІ. Як зазначає В. Павлишин, сучасна культура тяжіє до уніфікації, тоді як субкультури, навпаки, формують альтернативні системи смислів, символів та самоідентифікації [31, с. 12].

Водночас характерною рисою постмодерного періоду є розмитість меж між окремими субкультурними групами. Плуралізм цінностей, відмова від жорстких бінарних опозицій та культурна гібридизація сприяють

формуванню нових, часто змішаних форм субкультурної приналежності. На думку С. Кравченка, така тенденція є логічним продовженням загальної плюралізації сучасного суспільства [23, с. 70].

Варто зазначити, що глобалізація, зростання цифрових комунікацій та міжкультурних контактів сприяють не лише появі нових субкультур, але й гуманізації взаємодії між ними. Якщо раніше окремі субкультурні групи могли конфліктувати одна з одною, сьогодні дедалі частіше спостерігається толерантність до «іншості», взаємопроникнення стилів та обмін символічними кодами. Це особливо помітно в умовах транснаціонального культурного обміну, де сучасна молодь має змогу ознайомлюватися з різними субкультурами та робити усвідомлений вибір на користь тієї чи іншої ідентичності.

Таким чином, формування молодіжних субкультур у сучасному соціумі обумовлене низкою ключових факторів: глобалізаційними процесами, урбанізацією, індивідуалізацією та атомізацією соціального життя, культурним розшаруванням між поколіннями та плюралізацією ціннісних орієнтацій. Різноманітність субкультур у цьому контексті є не аномалією, а природним відображенням мережевої структури постмодерного суспільства, де множинність є нормою, а ідентичність — динамічним процесом.

У науковому аналізі субкультур важливе місце посідає питання їх класифікації, оскільки сучасний стан субкультурного поля характеризується значною складністю, фрагментарністю та динамікою. Як зазначає О. Сидоренко, щороку з'являються нові субкультурні утворення, що робить просте перерахування малоефективним способом їх наукового опису [38, с. 112]. У зв'язку з цим дослідники акцентують увагу на розробці системних класифікацій, які дозволяють упорядкувати множинні форми субкультурного самовираження.

У науковій літературі виділяють декілька основних підходів до класифікації субкультур.

I. **Соціально-демографічний підхід** передбачає класифікацію субкультур за належністю їх учасників до певних соціальних груп, визначених віком, статтю, професією, етнічним походженням або соціальним статусом. Такий підхід дозволяє виявити, яким чином життєвий досвід, умови соціалізації та соціальна позиція певної групи впливають на формування окремої субкультурної ідентичності.

Найчастіше в межах цього підходу виокремлюють такі типи субкультур:

- *Молодіжні субкультури*, які найбільш активно досліджуються у соціології та культурології. До них належать панки, готи, емо, хіп-хоп культура, скейтбордисти, аніме-фани тощо. Вони характеризуються яскравим стилем самовираження, опозиційністю до норм дорослого світу, прагненням до самореалізації та свободи. Як підкреслює Кузик О., молодіжна субкультура часто виконує функцію символічного спротиву або відмежування від традиційних ролей і очікувань, нав'язаних суспільством [24, с. 46].

- *Дитячі субкультури*, хоча менш поширені в науковому обігу, формуються на основі ігрової діяльності, уявного світу, казкових персонажів та взаємодії у шкільному середовищі. Тут простежується вплив соціальних мереж, комп'ютерних ігор і популярної культури, яка впливає на уявлення дітей про реальність.

- *Гендерно орієнтовані субкультури*: жіночі та чоловічі. Наприклад, феміністичні об'єднання або андеграундні чоловічі рухи (на кшталт MGTOW – «men going their own way»). Вони акцентують увагу на питаннях гендерної ідентичності, дискримінації, соціальних ролей та рівності. У межах таких субкультур формуються альтернативні цінності щодо сім'ї, кар'єри, самореалізації.

- *Професійні субкультури* — це культура певної професійної спільноти, що має специфічну термінологію, етичні норми, цінності, традиції. До таких належать, наприклад, субкультура медиків, військових, айтішників, митців.

Вони можуть мати яскраво виражену корпоративну солідарність і навіть символіку (форму, одяг, жаргон тощо).

- *Етнічні субкультури* формуються на основі національного походження та традицій і поєднують у собі елементи етнічної ідентичності з тими культурними рисами, які притаманні країні проживання. Наприклад, українські громади в Канаді чи кримськотатарська молодь у сучасній Україні можуть утворювати етносубкультурні середовища, де поєднується спадкова традиція та локальна сучасність.

Соціально-демографічний підхід має важливе прикладне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми формування субкультур в різних соціальних умовах. Як зазначає Бевзюк Л., саме соціальні умови — зокрема рівень освіти, тип зайнятості, культурний капітал, медійна активність — визначають специфіку того, як особистість долучається до певної субкультурної групи [5, с. 37].

Цей підхід також є корисним у практичній психології, педагогіці, соціальній роботі, оскільки дозволяє враховувати субкультурну приналежність під час побудови ефективної взаємодії з молоддю, дітьми, представниками різних етносів або професій.

Таблиця 1.1 подає класифікацію субкультур відповідно до соціально-демографічного підходу, який враховує вік, гендер, професійну чи етнічну належність.

Таблиця 1.1

Класифікація субкультур за соціально-демографічним підходом

Тип субкультури	Характерні риси	Приклади
Молодіжні	Яскраве самовираження, опозиційність до дорослого світу, спільні інтереси та стиль	Панки, готи, хіп-хоп, скейтбордисти
Дитячі	Уявний світ, ігрова поведінка, вплив мультфільмів, комп'ютерних ігор, соцмереж	Геймери-школярі, фанати мультсеріалів
Гендерно орієнтовані	Фокус на гендерній ідентичності, соціальних ролях, темах рівності	Феміністичні групи, чоловічі клуби (наприклад, MGTOW)
Професійні	Специфічна термінологія, корпоративна культура, професійна етика, форма, жаргон	Медики, айтішники, військові, митці
Етнічні	Поєднання традиційної культури з локальними реаліями, збереження етнічної ідентичності	Українська діаспора в Канаді, кримськотатарська молодь

Джерело: створено за [14; 19; 49]

II. Ідеологічно-ціннісний підхід полягає у класифікації субкультур на основі провідних смислових орієнтирів, цінностей, переконань та мотиваційної структури, яка формує світогляд учасників групи. У центрі уваги такого підходу – ідейне наповнення субкультури та її ставлення до соціального середовища. Як зазначає О. Вовк, саме ціннісна орієнтація дозволяє вирізнити субкультуру не лише як зовнішню форму, а як систему значень, яка виконує ідентифікаційну та світоглядну функції [13, с. 85].

В межах цього підходу дослідники виділяють кілька ключових типів:

- *Протестні субкультури* (панки, анархісти, хардкор, антифа) — відкрито виступають проти домінантних соціальних норм, інститутів влади, культури споживання. Їхня ціннісна структура побудована навколо ідей бунту, незалежності, критики системи, що виражається через музику,

символіку, поведінкові акти. Такі спільноти нерідко стають осередком радикалізованих форм молодіжної активності, а також каналом психологічного розвантаження та самоствердження.

- *Ескапістські субкультури* (готика, візуальні кежуалісти, аніме-фендоми, рольовики) — орієнтовані на втечу від реальності у вигаданий або символічний світ. Ці об'єднання не протистоять відкрито суспільству, однак створюють альтернативний простір, у якому можливе інше проживання реальності — через естетику, музику, фантастичні світи. Учасники таких субкультур часто реалізують потребу в емоційній безпеці або шукають ідентичність поза межами соціального конфлікту.

- *Гедоністичні та рекреаційні субкультури* (рейвери, фестивальні культури, тусовочні спільноти, хіпі) — орієнтовані на отримання задоволення, тілесну свободу, самовираження через танець, музику, експерименти з власним тілом. Домінантними тут є цінності особистісної свободи, насолоди, моменту «тут і тепер», без прив'язки до жорстких соціальних ролей чи ієрархій.

- *Соціально-активні субкультури* (екологічні рухи, антиглобалісти, волонтери, антивоєнні ініціативи) — мають орієнтацію на конкретні соціальні дії, цінності солідарності, справедливості, захисту довкілля або прав людини. Ці субкультури поєднують культурний активізм із громадянською участю, формуючи нові моделі соціальної відповідальності серед молоді.

Цей підхід важливий не лише для опису, а й для розуміння мотивації, яка лежить в основі вибору субкультурної приналежності, особливо в умовах кризи ідентичності чи соціального тиску.

III. Функціональний підхід, запропонований зокрема О. Марущак, зосереджує увагу на тому, які соціальні, психологічні чи адаптаційні функції виконує субкультура для своїх учасників. Такий підхід не обмежується аналізом зовнішніх рис субкультур, а досліджує їхню роль у формуванні досвіду особистості в контексті сучасного суспільства [27, с. 43].

Функціонально, субкультури можуть виконувати такі ролі:

- *адаптаційна функція* — допомагає молоді інтегруватися у складне соціальне середовище шляхом створення «власного світу», де є зрозумілі правила, підтримка та можливість вільного самовираження;

- *компенсаторна функція* — реалізується тоді, коли інститути родини чи освіти не задовольняють базові потреби в увазі, безпеці, визнанні. Субкультура тоді стає простором емоційної підтримки та самореалізації.

- *протестна функція* — надає молоді можливість висловити незгоду із соціальними нормами, інституціями, владними моделями, що актуалізується в умовах суспільної нестабільності або політичного тиску;

- *гедоністична функція* — орієнтована на задоволення естетичних і тілесних потреб, відпочинок, розваги, тимчасове звільнення від рутинного тиску повсякденності;

- *ідентифікаційна функція* — через символіку, поведінку та спільні ритуали субкультура дозволяє особі визначити «хто я» у широкому соціальному контексті, що особливо важливо в юнацькому віці.

Цей підхід корисний у соціальній психології та педагогіці, адже дає змогу розуміти не лише зовнішні прояви субкультур, а й глибинні причини їх актуальності серед молоді.

Таблиця 1.2 узагальнює два підходи до класифікації субкультур — ідеологічно-ціннісний та функціональний. У ній подано основні типи субкультур відповідно до змістових орієнтацій та виконуваних соціальних функцій, а також наведено характерні риси й приклади для кожного типу.

Таблиця 1.2

Ідеологічно-ціннісний і функціональний підходи до класифікації субкультур

Підхід	Типи / Різновиди	Основні характеристики	Приклади субкультур
Ідеологічно-ціннісний	Протестні	Опозиція до домінуючих соціальних норм, радикальне бачення світу	Панки, анархісти, антифа
	Ескапістські	Втеча від реальності у вигаданий, естетичний чи фантастичний світ	Готи, ролевики, аніме-фендом
	Гедоністичні / рекреаційні	Орієнтація на задоволення, розваги, тілесну свободу	Рейвери, хіпі, клубна культура
	Соціально-активні	Спрямовані на соціальні зміни, волонтерську або громадську діяльність	Еко-активісти, волонтери, антивоєнні ініціативи
Функціональний	Адаптаційна	Полегшує пристосування до соціальних змін або труднощів	Молодіжні локальні об'єднання
	Компенсаторна	Заповнює дефіцит уваги, підтримки, визнання	Онлайн-спільноти, фан-клуби
	Протестна	Дає вихід для вираження незгоди із соціальними порядками	Скінхеди, радикальні молодіжні угруповання
	Гедоністична	Забезпечує тілесні та естетичні насолоди, розваги	Рейв-культура, вечіркові тусовки
	Ідентифікаційна	Формує відчуття належності до певної групи, створює соціальну ідентичність	Будь-яка організована субкультура

Джерело: створено за [35; 59; 65]

III. Комунікативно-символічний підхід до класифікації субкультур зосереджує увагу на візуально-комунікативних проявах, за допомогою яких субкультурні групи виражають свою ідентичність, відмежовуються від «інших» та створюють власне символічне середовище. Йдеться про специфічні коди самопрезентації, які можуть бути зчитані як «мова

субкультури». Сюди належать: стиль одягу, музичні вподобання, сленг, жести, тату, графіті, кольори, аксесуари, макіяж, тощо.

Як наголошує С. Кравченко, у контексті постмодерного суспільства відбувається постійне змішування стилів, форм і символів, що розмиває межі між субкультурами, робить їх менш ієрархічними і більш ситуативними [23, с. 71]. Це, у свою чергу, ускладнює типологізацію та вимагає нових інтерпретацій субкультурної належності — не як фіксованої структури, а як плинної, мобільної ідентичності, що змінюється залежно від соціального контексту.

У межах цього підходу важливо враховувати, що зовнішні прояви (одяг, музика, манера спілкування) у субкультурі не є лише декоративними — вони виконують функцію маркерів належності, сприяють ідентифікації «свій – чужий», і часто мають глибоке символічне навантаження. Наприклад, для готичної субкультури характерна темна естетика як символ світоглядного песимізму, меланхолії та інтересу до тем «життя–смерть». У панків — «іржавість» образу, агресивна стилістика, розірваний одяг як демонстративне заперечення норм буржуазної культури.

Дослідники вказують, що комунікація в субкультурі відбувається не лише через мову, а насамперед через візуальність, яка стає головним засобом емоційної експресії та виявлення соціальної позиції. Як зазначає Л. Бевзюк, у сучасних субкультурних об'єднаннях мода, музику і навіть тіло розглядають як носії смислу, що можуть «говорити» про належність до цінностей, спільноти, протесту або ізоляції [4, с. 39].

У зв'язку з цим особливого значення набувають критерії, які дозволяють на основі комунікативно-символічних елементів здійснити розпізнавання та аналітичне описання субкультурного явища. До найчастіше вживаних належать:

- наявність спільних цінностей та норм, які є смисловою основою субкультури;

- специфічний стиль поведінки та зовнішнього вигляду, що виконує функцію групової ідентифікації;
- символічна система — особливий одяг, кольори, музичні жанри, сленг, які відіграють роль «знаків своєї культури»;
- внутрішня солідарність – почуття єдності, спільності, взаємопідтримки;
- опозиційність або автономність щодо домінуючої культури — прагнення відмежуватись або створити альтернативну соціальну реальність [6, с. 36].

У Таблиці 1.3 проілюстровано основні елементи комунікативно-символічного підходу до класифікації субкультур, показуючи, як через одяг, музику, мову, візуальні образи та поведінку субкультурні спільноти виражають свою ідентичність, створюють внутрішню єдність і протиставляють себе домінуючій культурі.

Таблиця 1.3

Комунікативно-символічний підхід до класифікації субкультур

Комунікативний елемент	Опис і функція в субкультурі	Приклади
Одяг	Відображає цінності, протест або приналежність. Символічне оформлення зовнішності.	Чорний одяг готів, рвані речі панків
Музика	Музичний жанр як маркер ідентичності; спосіб об'єднання членів субкультури.	Метал, панк, хіп-хоп, рейв
Мова / сленг	Використання спеціальних слів, жаргону для підкреслення «своїх» та виключення «чужих».	Вуличний жаргон у реп-культурі, внутрішні меми
Візуальні образи	Символи, кольори, тату, графіті, які транслюють цінності та смисли.	Символіка анархістів, готичні хрести, лого банд
Стиль поведінки	Манера говорити, рухатися, взаємодіяти з іншими; спосіб вияву індивідуальності.	Демонстративність, байдуже ставлення до норм
Групова ідентичність	Почуття єдності, належності до спільноти через символіку й ритуали.	Клуби, фан-групи, вуличні об'єднання
Опозиційність до культури	Усвідомлена дистанція від домінуючої культури або протиставлення їй альтернативної системи цінностей.	Антиглобалісти, хардкор-сцена

Джерело: створено за [17; 25; 34; 62]

По суті, комунікативно-символічний підхід дозволяє не лише описати зовнішні форми існування субкультур, а й виявити глибинні механізми символічного виробництва, через які відбувається формування субкультурної ідентичності у візуальному, поведінковому й комунікативному просторі.

Таким чином, підходи до класифікації субкультур різноманітні, й жоден із них не є універсальним. У сучасних умовах ефективними вважаються інтердисциплінарні моделі класифікації, що поєднують ціннісний, соціальний, функціональний та комунікативний рівні аналізу. Це дає змогу краще зрозуміти складну, динамічну природу субкультур як частини сучасного соціокультурного простору.

1.2. Вплив вікових особливостей юнацького віку на схильність до вступу до субкультур

В юнацькому віці особистість активно розширює свій спектр соціальних ролей, усвідомлюючи себе творцем власного життя. Це стимулює та мотивує її до самовдосконалення, оптимізуючи її індивідуально-психологічні якості. Ключові аспекти цього процесу включають переосмислення соціальної ролі, пошук сенсу життя, формування ідентичності та визначення майбутніх перспектив як особистісного, так і професійного розвитку [48, с. 35; 9, с. 76-77].

Юнацький вік є періодом активного розвитку теоретичного мислення та розумових здібностей. У цей час юнаки прагнуть критично осмислювати інформацію, шукати закономірності та формувати власні погляди. Мислення стає логічним, інтроспективним та продуктивним [37, с. 226]. Також розвивається дивергентне мислення, що дає змогу знаходити багато рішень для однієї проблеми, що також послаблює юнацький максималізм. Цей розвиток сприяє систематизації знань та є основою для формування світогляду [37, с. 227].

Для юнацької комунікативності характерний егоцентризм, адже потреба у самовираженні переважає інтерес до співрозмовника, що може спричиняти конфлікти. У цей період дружні стосунки стають більш вибірковими, стійкими та психологічно інтимними. Молоді люди здатні до глибокої сповідальності, саморозкриття та прощення. На початку юності друзі та дружба часто ідеалізуються, і сильна емоційна прив'язаність може затьмарювати сприйняття реальних якостей партнера, хоча з часом ця тенденція слабшає [37, с. 221; 9, с. 78-81]

Нині значна увага приділяється аналізу детермінант самооцінки в житті юнаків [53; 63]. Особистість формується через взаємодію з іншими, життєвий досвід та участь у різноманітних подіях, які впливають на самооцінку. Самооцінка залежить від оцінок оточення та порівняння ідеального "я" з реальним. Вона може бути адекватною або неадекватною, що впливає на процес самовдосконалення [48, с. 37]. Через важливість зовнішності для побудови соціальних зв'язків у юнацькому віці, юнаки часто невдоволені своїм виглядом, мають критичне ставлення до свого фізичного «Я», що породжує комплекси та невпевненість у собі [37, с. 215-216].

Згідно з О. Шмиглюк, самооцінка юнаків формується під впливом як раннього, так і пізнього життєвого досвіду. У дитинстві на неї впливають негативна взаємодія з батьками (покарання, емоційне занедбання, завищені вимоги), відсутність емоційної близькості в сім'ї, а також неприйняття однолітками чи оточенням. Додатково, сімейні стреси, хвороби рідних та соціально-економічне становище можуть похитнути дитячу впевненість. В юнацькому та дорослому віці самооцінка може знизитися навіть після благополучного дитинства через деструктивні стосунки, фінансові труднощі, травматичні події, хвороби чи інвалідність [46, с. 106-108].

Підтримка, турбота, прихильність і піклування з боку батьків сприяє психологічному благополуччю юнаків. І навпаки, надмірний батьківський контроль (автократія, гіперопіка) пов'язаний з низькою самооцінкою,

тривожністю, депресією та відсутністю автономії у підлітків та юнаків [66]. У цьому віці, завдяки життєвому досвіду, для молоді батьки є джерелом порад, підтримки та уваги до їхніх проблем. Юнаки все ще переймають особистий приклад батьків як зразок послідовності, стриманості і зрілості, що продовжує впливати на юнаків, формуючи їхню самооцінку. Тому схвалення проявів особистості юнаків близькими та значущими дорослими є дуже важливим. За словами Т.М. Зелінської, конструктивні стосунки в родині роблять її місцем спокою та впевненості для юнаків. Однак взаємодія між поколіннями балансує між наступністю та конфліктом поколінь. Наступність спостерігається у питаннях моральних цінностей, світогляду, гендерних та шлюбних орієнтирів [37, с. 216-219].

Юнацький період характеризується становленням стійких інтересів, які можуть мати просоціальний, асоціальний або антисоціальний зміст. Активізуються пізнавальні інтереси, що набувають професійного та дослідницького спрямування, а також сприяє розвитку загальних та спеціальних здібностей. У цей час поглиблюється особистісна рефлексія та самопізнання, формуючи індивідуальність та прагнення відмежуватись від інших. Завдяки самопізнанню та спілкуванню стабілізуються образ Я та самооцінка, зростає самоповага та мотивація досягнень [37, с. 234]. У цей час пріоритетними стають життєві плани та майбутні наміри. Головне протиріччя ранньої юності полягає в потребі самовизначення за умови недостатнього життєвого досвіду [37, с. 228-229].

Самовизначення є ключовим новоутворенням юнацького віку, що охоплює не лише професійну сферу, а й сімейні та громадянські аспекти. Його формування ускладнюється дисбалансом між швидким фізичним та статевим дозріванням і повільнішою соціальною зрілістю. Е. Еріксон вважав ідентичність головним надбанням юності, що співзвучно з самовизначенням. Нездатність знайти ідентичність може призвести до дифузії ролей, тобто їх змішування. Досягнення зрілої ідентичності дає змогу розробити і

реалізувати життєвий план, що, за І.С. Коном, насамперед пов'язаний з вибором професії [37, с. 228-231; 9, с. 78-81].

Особи юнацького віку часто сприймають себе унікальними, що допомагає їм формувати індивідуальність та стабілізувати самооцінку. Вони схильні мріяти про успішне майбутнє, але песимістично оцінюють суспільство, що веде до безтурботності та навчання на власних помилках. Юнацький максималізм – поширене явище, що проявляється в категоричності суджень та завищених ідеалах, часто через нестачу життєвого досвіду. Це явище впливає на світогляд, емоції та поведінку, викликаючи завищені вимоги до задоволення потреб. Юнаки переживають вікову кризу, основна причина якої – труднощі з самовизначенням, особливо у професійній сфері, що може спричинити тривогу та розчарування [37, с. 236; 9, с. 76-81].

Оскільки в юнацькому віці думка однолітків має велике значення, то самопрезентація стає важливим інструментом для вираження індивідуальності в суспільстві [37, с. 223]. Саме в цей період формується образ "Я" та самооцінка, зростає самоповага та активізується мотивація досягнень [37, с. 234].

У пошуках власної ідентичності, юнаки формують особливу систему цінностей, поведінкових норм, музичних уподобань, манери спілкування та зовнішнього вигляду. Це розрізняє молодь від дорослих і дає відчуття єдності та згуртованості в групі. В Україні існують такі типи субкультур, що класифікуються за ціннісними орієнтаціями, як романтично-ескапістські (хіпі, байкери), гедоністично-розважальні (мажори, рейвери), кримінальні (гопники, урла), анархо-нігілістичні або радикально-деструктивні (панки, металісти, сатаністи, скінхеди) та інші. Залучення юнака до певної субкультури допомагає йому реалізувати ряд функцій: реалізація почуття приналежності до групи ровесників, засіб комунікації та ідентифікації, засіб самовираження та вироблення індивідуальності, спосіб набуття статусу в молодіжному середовищі. Перелічені функції молодіжних субкультур

загалом, хоч і позитивно впливають на розвиток особистості юнаків, іноді можуть мати екстремальні прояви всупереч суспільним нормам, оскільки можуть заходити у крайності в прагненні протиставитись суспільній моралі [37, с. 224-225].

Паралельно з розвитком мислення, у юнаків поліпшується мовлення, у тому числі і локальний та професійний сленг, характерний для конкретних субкультур: розширюється словниковий запас, удосконалюються мовні засоби та відшліфовуються навички усної та письмової комунікації. Активізується внутрішнє мовлення, що переходить від розгорнутого до скороченого [37, с. 227].

Провідна діяльність в юнацькому віці – навчально-професійна, оскільки навчання спрямоване на здобуття професії, що стимулює розвиток інтелекту та професійних навичок. Головні мотиви навчання стають професійно орієнтованими, що впливає на вибірковість до предметів. Інтелектуальний розвиток включає не тільки набуття вмінь, а й формування індивідуального стилю мислення – унікальної системи обробки інформації, що залежить від типу нервової системи, інтересів, досвіду та особистих якостей [37, с. 227-228].

Навчальна та практична діяльність стимулює розвиток уваги: юнаки здатні тривалий час концентруватися, долати відволікаючі фактори, розподіляти та переключати увагу. Увага стає вибірковою, залежно від інтересів, а за наявності стійких інтересів довільна увага перетворюється на післядовільну, підвищуючи ефективність засвоєння матеріалу [37, с. 227-228].

У юнацькому віці вибір професії стає потужним каталізатором самовдосконалення. Професійне самовизначення, що ґрунтується на усвідомленні своїх здібностей, бажань і навіть слабких сторін, які необхідно розвивати, є сильним стимулом для особистісного зростання. Розуміння значущості професійного та особистісного вибору допомагає молоді

усвідомити, що їхнє майбутнє значною мірою формується їхньою власною активністю та внутрішніми орієнтирами. Приєднання до певної професійної субкультури також може стати своєрідним шляхом самовизначення та стимулом для розвитку певних якостей, цінностей та навичок, які цінуються в цьому середовищі. Вибір професійної субкультури може спонукати юнаків до самоаналізу та роботи над собою для кращої інтеграції в обрану групу [48, с. 35; 9, с. 78-81].

Отже, в юнацькому віці пошук себе та місця у світі тісно пов'язаний з потребою приналежності до групи. Це прагнення часто реалізується через долучення до субкультур, які пропонують юнакам спільні інтереси, цінності та можливість самовираження. Такі об'єднання, засновані на музиці, стилі чи світогляді, дають відчуття приналежності до спільноти та ідентифікації. Однак, крім позитивного впливу на соціалізацію, існує ризик надмірного протиставлення загальноприйнятим нормам та втрати критичного мислення, що вимагає від юнаків збереження балансу між груповою приналежністю та індивідуальністю.

1.3. Змістовні характеристики приналежності студентської молоді до субкультур

У контексті соціокультурних змін ХХІ століття актуальним є питання класифікації субкультур, які формуються як реакція на нові умови соціального життя, глобалізацію, диджиталізацію та зсуви в системі цінностей. Типологізація субкультур дозволяє не лише краще зрозуміти їхню природу, а й окреслити логіку їхнього розвитку, вплив на особистість і суспільство загалом.

Як зазначає Семашко О., Піча В., Погорілий О., субкультури формуються навколо спільних цінностей, стилю, мови, поведінки, естетичних вподобань та модусів комунікації, що відрізняють їх від домінантної культури. На цій основі можна виокремити кілька ключових типів субкультур:

1. *Музичні субкультури*. Цей тип пов'язаний із орієнтацією на певний музичний жанр і виконавців. Молодіжні музичні спільноти часто ідентифікують себе через стиль одягу, зачіски, манеру поведінки та естетику сцени. Наприклад, субкультура хіпі сформувалася навколо пацифізму, рок-музики та контркультурної ідеології 1960-х. Згодом з'явилися готи, панки, металюги, кожна з яких має чітко виражену візуальну та ідеологічну символіку. Їхня функція полягає в емоційному самовираженні, опозиції мейнстриму та створенні альтернативного стилю життя.

2. *Арт-субкультури*. Це утворення навколо мистецтва, хобі чи візуальних захоплень. Вони не завжди мають музичну основу, проте часто будуються навколо художніх практик — графіті, косплей, рольові ігри, дизайн, перформанс. Наприклад, субкультура «анімешиків» виросла на ґрунті японської анімації й трансформувалася у складний феномен із власним стилем поведінки, модою, міфологією (манга, дорами, косплей). Такі субкультури часто мають ескапістський характер і виступають простором творчої самоактуалізації.

3. *Інтернет-субкультури (кіберкультури)*. Із розвитком цифрових технологій виник окремий пласт субкультур, що існують у віртуальному середовищі. Це можуть бути геймери, блогери, фурі-фендом, мем-культура, спільноти Reddit або Discord. Інтернет-субкультури формують власну мову (емодзі, акроніми), ритуали (стріми, флешмоби), а також цінності — від самоіронії до хактивізму. За словами українського культуролога О. Павлишина, саме цифрові спільноти є одним із головних генераторів нових типів субкультурної поведінки у постмодерному світі.

4. *Індустріальні та урбаністичні субкультур*. Пов'язані із міським стилем життя, технологічним прогресом, індустріальним середовищем. Сюди можна віднести шанувальників кіберпанку, фанатів техно або постапокаліптичних естетик (напр., «S.T.A.L.K.E.R.»-культура). Вони поєднують урбан-романтизм із критикою споживацтва, технократії та екологічної деградації.

5. *Спортивні субкультури*. Складаються навколо певних видів спорту або фізичної активності. Прикладами є футбольні фанати, трейсери, ВМХ-культура, паркур, бойові мистецтва. Учасники таких субкультур часто мають спільні ритуали, форму, кодекс честі, а іноді й радикальні прояви (як-от футбольний хуліганізм). Спортивні субкультури сприяють формуванню дисципліни, витривалості, солідарності, проте можуть мати агресивні чи націоналістичні риси.

6. *Контркультурні об'єднання*. Це найбільш радикальна форма субкультур, яка протиставляє себе доміантній культурі. До них можна віднести анархістські, антиглобалістські рухи, сквотерів, іноді й радикальні кримінальні субкультури. Вони відзначаються жорсткою ієрархією, власними законами, символікою й культурною автономією. У сучасній Україні такі субкультури досліджувались у зв'язку з феноменами маргіналізації та «військової» етики вуличного життя (наприклад, дослідження М. Пономаренка про кримінальні кодекси у молодіжному середовищі).

7. *Соціальні мільє (milieu)*. Це поняття походить із французької традиції і вказує на особливий спосіб життя, ціннісні установки, мову та поведінку, які виникають у межах конкретного соціального прошарку або середовища. Наприклад, молодіжне мільє студентів гуманітарного факультету може істотно відрізнятися від технічного або робітничого — за стилем спілкування, дозвіллям, культурними референсами. Це поняття дозволяє побачити субкультурність не лише як щось екзотичне, а як звичайний соціальний механізм внутрішньої самоорганізації середовищ [42].

У таблиці 1.4 подано стислу типологію основних видів субкультур, що функціонують у сучасному суспільстві

Типологія субкультур

Тип субкультури	Коротка характеристика	Приклади
Музичні	Побудовані навколо музичних жанрів і виконавців	Панки, готи, хіп-хоп, металюги
Арт-субкультури	Засновані на творчості, візуальній естетиці, ігрових практиках	Анімешники, косплеєри, рольовики
Інтернет-субкультури	Існують у цифровому середовищі, мають віртуальну мову та символіку	Геймери, мем-культура, фурі-фендом
Індустріальні / урбаністичні	Орієнтовані на міське середовище, технології, постапокаліптичну естетику	Кіберпанк, техно-фани, S.T.A.L.K.E.R.
Спортивні	Формуються навколо фізичної активності або фан-культури	Паркур, трейсери, футбольні фанати
Контркультурні	Радикально протиставляють себе суспільству	Анархісти, антиглобалісти, сквотери
Соціальні мілье (milieu)	Внутрішні середовища з власним стилем, поведінкою, мовою	Студентські тусовки, професійні кола

Джерело: створено за [28; 40; 43]

Таким чином, типологія субкультур у сучасному суспільстві є багатовимірною та динамічною, що відображає зміну форм соціальності, зростання значення символічної комунікації та ускладнення ідентичностей. Субкультури все частіше перетворюються на платформи не лише для самовираження, а й для впливу на масову культуру, мову, політичні наративи та стилі життя.

Субкультури, будучи невід'ємною частиною культурного простору, виконують низку важливих соціальних функцій, які визначають їхнє значення у структурі сучасного суспільства. Їх не можна розглядати лише як маргінальні утворення чи прояви девіації — навпаки, вони є індикаторами соціальних трансформацій, каналами ідентифікації, адаптації та самовираження, особливо серед молоді.

На думку дослідниці О.І. Божок, субкультура є своєрідною формою духовного життя, що виникає у відповідь на соціальні, політичні та культурні

зміни, і виконує специфічну людинотворчу функцію, тобто сприяє формуванню особистості в межах певної соціальної групи [10, с. 17-18]. Саме через субкультуру індивід визначає себе у просторі соціальних відносин, формує ціннісні орієнтири та інтерпретує навколишню дійсність.

Серед ключових соціальних функцій субкультур виділяють:

- *адаптаційну функцію* — субкультури забезпечують можливість пристосування індивідів до нових умов соціального середовища, зокрема в умовах нестабільності або трансформації соціальних інститутів. У сучасному глобалізованому світі, де традиційні форми соціалізації часто втрачають свою ефективність, субкультури виступають альтернативним механізмом адаптації, особливо для молоді;

- *ідентифікаційну функцію* — завдяки належності до певної субкультури особа може віднайти свою соціальну роль, самоствердитися у спільноті, яка розділяє спільні цінності, символіку, мову та стиль. Ідентичність, сформована в межах субкультури, часто є більш стабільною, ніж у загальносоціальному контексті, адже базується на добровільному виборі та емоційній солідарності [50];

- *компенсаторну функцію* — субкультури заповнюють ті «прогалини», які залишаються внаслідок неефективності традиційних соціальних інститутів, таких як сім'я, школа, релігія. Вони створюють альтернативне середовище для задоволення базових потреб у визнанні, підтримці, спілкуванні, емоційному контакті;

- *світоглядну функцію* — у межах субкультур формуються специфічні картини світу, які можуть суттєво відрізнятись від домінантної ідеології. Це проявляється у створенні власних кодів поведінки, етичних норм, оцінок подій та соціальних явищ. Субкультури таким чином беруть участь у створенні альтернативної культурної свідомості;

- *регулятивну функцію* — хоча субкультури можуть суперечити загальноприйнятим нормам, вони самі продукують внутрішні правила та санкції, що регулюють поведінку членів спільноти. Це створює ефективні

механізми контролю, які базуються на спільних переконаннях і «власній моралі»;

- *комунікативну функцію* — через мову, символи, музику, стиль одягу, субкультурні групи створюють власний комунікативний простір, який дозволяє здійснювати обмін інформацією, виявляти емоції та підтримувати групову солідарність. Як зазначено у статті, комунікація в субкультурі нерідко базується на візуальних та невербальних формах, що є ефективними у передачі змісту поза межами офіційної мови [50];

- *критичну (опозиційну) функцію* — частина субкультур виконує роль критиків суспільства, демонструючи альтернативне бачення соціального порядку, культури споживання, норм моралі. Через мистецтво, музику, акти протесту або символічну поведінку такі спільноти формують простір культурного спротиву;

- *творчу функцію* — багато субкультур продукують нові форми мистецтва, естетики, поведінки, які згодом можуть бути інтегровані в мейнстрим або комерціалізовані. Це свідчить про здатність субкультур генерувати інновації, впливати на моду, ЗМІ, дизайн тощо.

Зауважимо, культурний простір сучасного суспільства охоплює велику кількість елементів, які водночас взаємопов'язані між собою та існують як автономні складові. У динамічному світі XXI століття зміст культури, її функції та суспільне значення зазнають суттєвих трансформацій. Сучасна гуманітаристика трактує культуру не лише як цілісну систему, а як змінне утворення, яке реагує на виклики історичного контексту [1, с. 22].

Соціолог П. Сорокін у своїй теорії соціокультурної динаміки наголошував на тому, що культура — це система, що включає цінності, норми, стиль життя, образи мислення соціальних груп у межах певного історичного простору [1]. У своїй праці «Соціальна і культурна динаміка» він акцентував увагу на тому, як зміни соціальних структур впливають на зміст культури та її розвиток. Прогрес суспільства, на думку Сорокіна, нерозривно

пов'язаний із переосмисленням понять «людина», «суспільство» та «культурна еволюція» [30, с.105].

Згідно з багаторівневою моделлю структурування культури, виділяють вертикальний (за функціональним змістом) та горизонтальний (за соціальними спільнотами) виміри [3, с. 50]. Перший фіксує розподіл на матеріальні й духовні елементи, другий — відображає присутність культури на рівні особистості, етносу, нації чи цивілізації. У межах цього підходу підкреслюється різноманітність і поліфункціональність культури, що дозволяє врахувати її адаптаційні, ідентифікаційні, комунікативні, світоглядні та регулятивні функції [2, с. 175].

На сучасному етапі особливого значення набувають сигніфікаційна, інформативна та комунікативна функції культури. Вони сприяють формуванню ціннісного світу особистості, передають досвід, забезпечують інтеграцію індивіда до суспільства, слугують механізмом розуміння, інтерпретації та взаємодії [5, с. 35]. Знання, мова, мистецтво, технології — усе це є формами опредметнення культурного досвіду. Саме культура забезпечує цілісність колективної пам'яті та формує духовні орієнтири.

Культура також виступає фундаментом процесу соціалізації та «людинотворення». Ладонько Л., Цілина Д. розглядали людину як суб'єкта культурного процесу, а її становлення — як результат інтеріоризації норм, традицій та символів соціального середовища [25, с. 43-44].

Сучасна культура має складну внутрішню структуру, що охоплює як домінантні, так і альтернативні форми: субкультури, контркультури, професійні, молодіжні, художні, релігійні, кримінальні утворення тощо. Зокрема, субкультура як специфічне культурне середовище соціальних груп відображає внутрішню диференціацію суспільства. У рамках гносеологічного підходу вона розглядається як форма соціального самовизначення [4, с. 36].

Субкультура є не лише світоглядною платформою, а й соціальною системою зі своїм ціннісним кодом, нормами, символікою, типами поведінки [4, с. 37]. Вона не заперечує загальну культуру, а радше модифікує та

переосмислює її. Життєвий цикл субкультури залежить від сприйняття її носіями, а також від ставлення до неї інших соціальних груп, які можуть взаємодіяти або конфліктувати з нею.

У контексті сучасних соціальних процесів виокремлюють професійні субкультури як специфічні утворення в межах певних фахових середовищ. Їх формування пов'язане з розвитком корпоративної культури, норм поведінки, етичних принципів і цінностей, характерних для окремої професійної спільноти [6].

У процесі трансформації українського суспільства, що супроводжується проведенням адміністративної реформи, відбувається становлення нових ціннісних орієнтирів державної служби [6, с. 35].

Таким чином, у сучасному суспільстві субкультури виступають не лише маркерами ідентичності окремих груп, а й активними учасниками соціальної взаємодії, трансформації цінностей та культури загалом.

Висновки до розділу 1

Розглянуто теоретико-методологічні основи вивчення субкультур як складного соціокультурного феномена. Аналіз наукових підходів дозволив уточнити сутність поняття «субкультура», яке на сучасному етапі розглядається як цілісна форма альтернативної культури соціальних груп із власними ціннісними орієнтаціями, нормами, моделями поведінки, символікою та стилем самовираження.

Типологізація може здійснюватися з різних наукових позицій — соціально-демографічної, ідеологічно-ціннісної, функціональної та комунікативно-символічної. Кожен із підходів дозволяє побачити специфіку субкультур через призму вікової, професійної, естетичної або функціональної належності, а також засобів самопрезентації та взаємодії з домінантною культурою.

В юнацькому віці, коли відбувається активний пошук ідентичності та свого місця в світі, прагнення до приналежності до певної групи стає особливо актуальним. Формування власної системи цінностей, відмінної від дорослих, пошук однодумців зі схожими інтересами та бажання самовираження часто знаходять своє відображення у приєднанні до різноманітних субкультур. Ці молодіжні об'єднання, що можуть базуватися на музичних уподобаннях, стилі одягу, світогляді чи навіть протистоянні суспільним нормам, надають юнакам відчуття спільноти, можливість комунікації та ідентифікації, а також інструмент для самовираження та набуття певного статусу серед однолітків.

Однак, хоча приналежність до субкультури може позитивно впливати на розвиток особистості, задовольняючи потребу в соціалізації та самовизначенні, вона також може мати певні ризики. Прагнення до протиставлення суспільній моралі іноді призводить до екстремальних проявів, а ідеалізація цінностей субкультури може затьмарювати критичне мислення. Важливо, щоб у процесі пошуку себе та своєї групи, юнаки

зберігали баланс між приналежністю та індивідуальністю, не втрачаючи зв'язку з ширшим соціальним контекстом та загальноприйнятими нормами.

Проаналізовані соціальні функції субкультур свідчать про їхню значущу роль у сучасному суспільстві: вони сприяють адаптації, ідентифікації, комунікації, формуванню цінностей і критичного ставлення до існуючих соціальних норм. Субкультури слугують не лише способом самовираження, а й альтернативним механізмом соціалізації, особливо в умовах нестабільності, глобалізації та трансформації традиційних соціальних інститутів.

У процесі аналізу було з'ясовано, що субкультурні спільноти не є ізольованими утвореннями — навпаки, вони постійно взаємодіють із соціальним середовищем, відповідають на суспільні виклики, репрезентують нові форми молодіжної культури та стають майданчиком для соціального діалогу. Зміни в суспільстві — цифровізація, гібридизація культурних форм, міграційні процеси — трансформують і самі субкультури, які дедалі частіше набувають рис ситуативності, мобільності, символічної множинності.

Окрему увагу привертає той факт, що субкультури сьогодні дедалі менше розглядаються виключно як молодіжне явище. Участь у них беруть представники різного віку, соціального статусу та національного походження, що свідчить про розширення їхнього впливу й соціокультурного охоплення.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Концептуальна модель дослідження субкультур

Побудова концептуальної моделі є ключовим аналітичним етапом емпіричного дослідження, що дозволяє інтегрувати теоретичні положення, методологічні орієнтири й практичні дослідницькі завдання в єдину систему. У межах вивчення субкультур як соціокультурного феномена така модель дає змогу чітко окреслити логіку дослідження: від визначення проблемного поля — до опису змінних, формулювання гіпотез і відбору методів збору та аналізу даних.

У цьому дослідженні субкультури розглядаються не як випадкові маргінальні утворення, а як *стійкі соціокультурні практики, які мають цілісну структуру та специфічні функції у суспільстві*. Особлива увага приділяється молодіжним субкультурам, адже саме молодь найбільш чутливо реагує на соціальні зміни, формуючи нові символічні простори ідентичності, протесту або втечі. Субкультури, таким чином, виконують роль «культурних фільтрів» у процесі адаптації до соціального середовища.

Концептуальна модель дослідження побудована на засадах міждисциплінарного підходу, який поєднує:

- соціологічне бачення субкультур як способу організації альтернативної соціальності (М. Вебер, О. Кузик);
- культурологічну інтерпретацію субкультур як форм символічного самовираження (О. Павлишин, С. Кравченко);
- психологічне трактування як засобу підтримки ідентичності та компенсації соціальних дефіцитів (В. Моляко, І. Дробот).

Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не лише комплексно охопити феномен субкультур, а й виявити їхню глибоку соціальну вмотивованість. У межах соціологічної оптики субкультури постають як форми альтернативної соціалізації, що виникають у відповідь на обмежені можливості включення в домінантні соціальні структури. Саме тому їх слід

розглядати не як девіантні відхилення, а як адаптивні механізми, що відповідають на запити певних соціальних груп. У цьому контексті субкультури відіграють роль простору для реалізації потреб у спілкуванні, визнанні, самовираженні та належності.

Культурологічний ракурс підсилює розуміння субкультур як носіїв альтернативної естетики, символічної системи та унікального стилю. Вони продукують нові форми мови, моди, візуального вираження, які часто трансформуються у мейнстримну культуру. Психологічно ж субкультурна ідентифікація допомагає молоді подолати відчуття ізоляції або екзистенційної тривоги, компенсуючи емоційний дефіцит і підкріплюючи відчуття приналежності. Таким чином, концептуальна модель цього дослідження базується на розумінні субкультур як самостійних, цілеспрямованих систем зі своєю внутрішньою логікою та соціальним значенням.

Відповідно до зазначених підходів, субкультура в моделі трактується як стабільна групова система, що характеризується:

- наявністю спільної ціннісної бази;
- загальноновизнаною системою символів та знаків (одяг, мова, музика, жести, кольори);
- власними нормами поведінки;
- засобами легітимації (ритуали, групові практики, внутрішня ієрархія);
- самостійною формою комунікації.

У концептуальній моделі виокремлюються такі базові компоненти:

1. Об'єкт дослідження – субкультури як соціокультурний феномен, що виникає внаслідок соціальної диференціації та культурної автономізації.

2. Предмет дослідження – соціальні функції субкультур і механізми їх впливу на соціальну ідентичність молоді.

3. Мета дослідження – з'ясувати, яку роль виконують субкультури в процесах соціалізації та ідентифікації молоді в умовах сучасного українського суспільства.

Завдання дослідження:

- 1) визначити основні функції субкультур (адаптаційна, ідентифікаційна, компенсаторна, комунікативна, регулятивна тощо);
- 2) встановити, як субкультурна належність пов'язана із самооцінкою, рівнем соціального прийняття та відчуттям соціального включення;
- 3) виявити особливості ціннісних орієнтацій представників субкультур;
- 4) проаналізувати відмінності у ставленні до домінантної культури залежно від субкультурної приналежності.

Гіпотеза дослідження – належність молоді до субкультур корелює з прагненням до самовираження, підвищенням потреби в груповій підтримці, а також може слугувати як засобом соціальної адаптації, так і чинником відчуження.

Категоріально-понятійний апарат: субкультура, субкультурна ідентичність, соціальна адаптація, символічна комунікація, групова солідарність, соціальна дистанція

На основі цієї моделі буде здійснено емпіричну перевірку зв'язків між належністю до субкультури, рівнем соціальної ідентичності та ступенем залучення до суспільного життя.

Концептуальна модель вибудовується навколо взаємодії трьох ключових складових:

Компонент	Зміст
Суб'єкт	Молодь, яка ідентифікує себе з певною субкультурою
Середовище	Соціальні умови, в яких формується субкультура (освіта, місто, медіа)
Субкультурна ідентичність	Інтеграція цінностей, норм, поведінкових моделей та символів у «Я-концепцію»

Сформована концептуальна модель дозволяє не лише структурувати об'єкт дослідження, а й задати чіткі критерії для побудови інструментарію, формування вибірки та інтерпретації результатів. Вона забезпечує наукову

верифікацію гіпотез та сприяє розумінню субкультур як активного елементу соціальної структури, а не маргінального явища.

2.2. Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження

2.2.1. Етапи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей приналежності студентської молоді до субкультур вимагає чіткого визначення методологічних засад, що забезпечують наукову обґрунтованість результатів, їхню валідність та надійність. Методологічна рамка дослідження ґрунтується на поєднанні якісних і кількісних методів аналізу, що дає змогу охопити як об'єктивні параметри субкультурної поведінки, так і суб'єктивні смисли, інтерпретації та досвід учасників.

Основним принципом дослідження є системність, що передбачає розгляд субкультур у контексті соціальних, культурних, психологічних та комунікативних чинників. Також застосовано принципи інтерпретативності (розуміння суб'єктивних смислів субкультурних практик) та рефлексивності (усвідомлення впливу дослідника на процес збору та аналізу даних).

Дослідження реалізується в межах прикладної соціальної психології, із залученням методів психодіагностики, контент-аналізу, опитування, спостереження та інтерв'ю. Це дозволяє з одного боку — кількісно виміряти певні показники (рівень ідентифікації, ставлення до соціуму), а з іншого — глибше зрозуміти особистісні мотивації, переживання та ідеологічні орієнтири респондентів.

До емпіричних методів увійшли:

- психодіагностичні методики: анкета з блоками про цінності, стиль життя, соціальну ідентичність;
- напівструктуроване інтерв'ю з представниками молодіжних субкультур (від 18 до 30 років);
- контент-аналіз візуальних і текстових матеріалів, пов'язаних із субкультурною комунікацією (меми, графіті, сторінки у соцмережах);

- спостереження за поведінкою молоді у природному середовищі (парки, фестивалі, тематичні зустрічі).

Дані аналізуються із використанням методів описової та інтерпретативної статистики, зокрема частотного аналізу, кореляційного аналізу (для перевірки взаємозв'язків між змінними), а також якісного аналізу змісту інтерв'ю.

Проведення емпіричного дослідження субкультурної ідентичності молоді передбачало проходження низки логічно взаємопов'язаних етапів, що забезпечують цілісність дослідницького процесу — від постановки завдань до інтерпретації результатів. Кожен етап мав свої цілі, методологічне наповнення та інструментарій.

1. Підготовчий (організаційно-теоретичний) етап

На цьому етапі було проведено детальне осмислення проблемного поля дослідження. Зокрема:

- сформульовано мету, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження;
- проаналізовано наукові джерела з філософії культури, соціології, психології молоді, а також сучасні публікації щодо функціонування субкультур;
- відібрано відповідні методики збору даних: авторська анкета з відкритими і закритими запитаннями, протокол напівструктурованого інтерв'ю, схеми контент-аналізу тощо;
- визначено критеріальні параметри вибірки (вік, субкультурна належність, регіон, участь у неформальних спільнотах);
- отримано дозвіл на проведення дослідження у відповідних соціальних просторах (в інтернеті, молодіжних центрах, клубах);
- проведено пілотне тестування опитувальника для виявлення коректності формулювань і зрозумілості для респондентів.

2. Польовий (збір емпіричних даних) етап

Цей етап передбачав безпосереднє залучення респондентів та фіксацію їхніх відповідей за допомогою обраних методик. Основні дії:

- проведено анонімне анкетування серед молоді віком 16–30 років, яка ідентифікує себе як учасник субкультури (понад 60 осіб);
- реалізовано серію напівструктурованих інтерв'ю з активними представниками різних субкультур (графіті-художники, геймери, анімешники, фани рок-культури);
- здійснено включене спостереження за поведінкою учасників субкультур на публічних заходах (фестивалі, тематичні зустрічі, вуличні події);
- паралельно здійснювався контент-аналіз онлайн-контенту, який продукується молодіжними субкультурними спільнотами (Telegram-канали, Instagram-акаунти, форуми тощо).

Особлива увага приділялася дотриманню етичних принципів: добровільна участь, конфіденційність, можливість відмови, інформованість респондентів про цілі дослідження.

3. Аналітичний етап

На цьому етапі зібрані дані піддавалися кількісному та якісному аналізу. Було реалізовано такі процедури:

- упорядкування та кодування відповідей для подальшої статистичної обробки;
- проведення описової статистики (визначення середніх, медіани, моди, частотного розподілу);
- здійснено кореляційний аналіз (для виявлення залежностей між рівнем ідентичності та соціальними факторами);
- систематизація змістових одиниць якісного аналізу: виявлено типові елементи субкультурного дискурсу, повторювані мотиви, мовні стилі;
- визначено субкультурні типажі згідно з основними критеріями (цінності, поведінка, самопрезентація).

4. Інтерпретаційно-узагальнюючий етап

Заключний етап передбачав інтеграцію отриманих результатів у загальну концептуальну рамку дослідження. Основні кроки:

- порівняння емпіричних результатів із гіпотезою дослідження;
- формулювання висновків щодо впливу субкультурної належності на процес ідентифікації, адаптації та соціального включення молоді;
- підготовка аналітичних рекомендацій для фахівців освітньої, соціальної, культурної та молодіжної політики;
- оформлення підсумків у вигляді узагальнень, що можуть бути основою для подальших досліджень у суміжних галузях.

Отже, емпіричне дослідження субкультур як соціокультурного феномена реалізувалося поетапно, з дотриманням логіки наукового пошуку — від визначення дослідницької проблематики до аналітичного осмислення отриманих результатів. Така структурованість дослідження забезпечила не лише системність збору та обробки даних, а й достовірність і валідність висновків. Кожен із етапів — підготовчий, польовий, аналітичний та інтерпретаційний — виконав ключову функцію у формуванні комплексного уявлення про роль субкультур у процесах ідентифікації, адаптації та соціальної взаємодії молоді в умовах сучасного суспільства.

2.2.2. Характеристика психодіагностичних методик

Для досягнення поставлених цілей емпіричного дослідження субкультур як соціокультурного феномена було використано психодіагностичні методики, які дозволяють кількісно й якісно виміряти специфіку субкультурної ідентичності, ціннісних орієнтацій, соціальної залученості та ставлення до соціального середовища. Вибір інструментів обумовлений необхідністю дослідити як поведінкові, так і мотиваційно-аксіологічні аспекти належності до субкультурного середовища.

1. Авторська анкета «Субкультурна ідентичність молоді» (Додаток А).

Цей опитувальник був розроблений спеціально для цілей даного дослідження, з урахуванням змістової специфіки субкультурної тематики. Анкета включала блоки запитань, спрямованих на виявлення:

- форми участі в субкультурній спільноті (пасивна/активна);
- домінуючих цінностей і норм (орієнтація на свободу, протест, творчість, ескапізм тощо);
- типових моделей поведінки та соціальної взаємодії;
- рівня емоційної залученості до субкультури;
- ставлення до домінантної культури, інституцій влади, освіти, релігії.

Опитувальник містив як закриті (із шкальними відповідями), так і відкриті запитання, що дозволяло не лише формалізувати дані, але й отримати індивідуалізовану якісну інформацію.

2. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптація О. Фанта)

Методика М. Рокича є однією з найвідоміших психодіагностичних технік, що дозволяє досліджувати ціннісні орієнтації особистості — як систему, яка визначає її життєві пріоритети, поведінкові стратегії та соціальні вибори. Вона ґрунтується на уявленні про цінності як основні переконання, які впливають на мотивацію індивіда та формування його світогляду.

В адаптованому варіанті О. Фанта методика збережена в класичному форматі, але адаптована до українського соціокультурного контексту та сучасних реалій молодіжного середовища. Це дає можливість коректно застосовувати інструмент при вивченні цінностей представників різних субкультурних груп.

Інструмент включає два окремих списки:

- Термінальні цінності — це цілі або бажані кінцеві стани існування (наприклад, свобода, щастя, любов, активне життя, розвиток, незалежність, краса природи та мистецтва).

- Інструментальні цінності — це способи або засоби досягнення цілей (чесність, відповідальність, сміливість, творчий підхід, толерантність, дисциплінованість, самостійність тощо).

Кожен список складається з 18 позицій. Респондент має розставити їх у порядку значущості, від 1 (найважливіша цінність) до 18 (найменш значуща).

У контексті вивчення субкультурної ідентичності методика Рокича дозволяє:

- виявити, які цінності домінують серед представників різних субкультур (наприклад, свобода як домінанта у панків; творчість – у хіпі; самореалізація – у митців);
- порівняти системи цінностей учасників субкультур і респондентів поза межами таких спільнот;
- визначити ступінь індивідуальної і групової ціннісної інтегрованості;
- простежити відповідність між задекларованими цінностями та поведінковими проявами.

Переваги методики у дослідженні субкультур:

1. Гнучкість у застосуванні — підходить для молодіжної аудиторії завдяки універсальному ціннісному наповненню.
2. Порівняльна можливість — дозволяє виявляти відмінності між субкультурними і неформальними групами.
3. Високий ступінь валідності — завдяки адаптації та апробації в українському контексті.
4. Глибокий аналітичний потенціал — надає змогу аналізувати, як цінності впливають на вибір субкультурної належності, форми протесту, самоідентифікацію. Після ранжування кожного списку обчислюються:
 - середнє значення для кожної цінності серед усіх учасників дослідження;
 - середнє місце кожної цінності в окремих групах (наприклад, готи, рейвери, волонтери);
 - можливе визначення профілю субкультурної ціннісної ідентичності через візуалізацію (гістограми, профільні криві).

Методика дозволяє побудувати емпіричну основу для висновків про те, які саме цінності є стрижнем конкретної субкультурної ідентичності. Наприклад, висока оцінка «самовираження», «нестандартного мислення» і «незалежності» серед респондентів може свідчити про належність до

альтернативних, індивідуалістичних спільнот, тоді як перевага «соціальної справедливості», «відповідальності» й «служіння іншим» — про схильність до соціально-активних субкультур.

3. Методика діагностики соціальної ідентичності (адаптована версія за Дж. Тернером)

Методика ґрунтується на положеннях **теорії соціальної ідентичності**, запропонованої британським соціальним психологом Джоном Тернером, яка розглядає групову ідентичність як важливий компонент самосвідомості особистості. У контексті субкультурного дослідження вона дозволяє емпірично дослідити рівень ототожнення молоді з певною неформальною спільнотою, а також з'ясувати психологічні механізми, через які ця належність впливає на поведінку, самосприйняття та міжгрупову взаємодію.

Мета застосування у дослідженні

- Встановити, чи ототожнює себе респондент із субкультурною групою;
- Виявити рівень лояльності до цієї групи;
- Проаналізувати значущість групової належності у структуруванні «Я-концепції»;
- Визначити готовність респондента до представництва своєї групи в соціальному просторі (у публічному, віртуальному або соціально-активному сенсі).

Опитувальник включає 10–12 тверджень, що стосуються ідентичності респондента у контексті субкультурної спільноти. Висловлювання оцінюються за 5-бальною шкалою Лайкерта, де:

- 1 — повністю не згоден,
- 5 — повністю згоден.

Приклади тверджень:

1. Я відчуваю себе частиною моєї субкультурної спільноти.
2. Ця субкультура є важливою частиною того, ким я є.

3. Люди, які поділяють мої субкультурні погляди, ближчі мені, ніж представники офіційної культури.
4. Я готовий(-а) відкрито ідентифікувати себе як представника(-цю) цієї субкультури.
5. Я активно захищаю інтереси своєї субкультури у спілкуванні з іншими людьми.
6. Якщо про мою субкультуру говорять негативно, я сприймаю це як особисту образу.

Респондентам пропонується оцінити кожне твердження, після чого підраховується загальний бал або середнє значення по кожному з трьох компонентів:

Компоненти соціальної ідентичності:

- Когнітивний компонент: розуміння належності до субкультури, знання її ознак.
- Афективний компонент: емоційна значущість цієї належності, гордість за свою групу.
- Оціночний компонент: позитивна/негативна оцінка групи, готовність її представляти та захищати.

Після підрахунку балів результати інтерпретуються наступним чином:

- 4,1–5,0 – висока ідентифікація (глибока залученість у субкультуру);
- 3,0–4,0 – середній рівень ідентифікації (ідентифікація часткова або ситуативна);
- менше 3,0 – низький рівень ідентифікації (формальна або відсутня належність).

Соціальна ідентичність виступає ключовим предиктором субкультурної поведінки: від стилю одягу до політичних поглядів і комунікативних практик. Отже, дана методика дозволяє не лише виявити наявність ідентичності, але й зрозуміти якою мірою субкультура формує «Я-образ» особистості, її вибір стилю життя, цінностей, способів комунікації та соціального позиціонування.

4. Шкала соціального відчуження (за Е. Сейерсоном, адаптація Л. Мітіної)

Методика дослідження соціального відчуження є одним із важливих інструментів у вивченні внутрішньої психологічної позиції індивіда щодо суспільства. Вона особливо доречна у дослідженнях молодіжних субкультур, які нерідко виступають як реакція на досвід ізоляції, відчуття неприйняття або кризи довіри до соціального середовища. Адаптована версія шкали, розроблена Л. Мітіною на основі концепції Е. Сейерсона, дозволяє оцінити суб'єктивне сприйняття соціальної дистанції, рівень включеності особистості в соціальні процеси та її ставлення до домінантної культури.

У межах цього емпіричного дослідження методика застосовувалась з метою:

- виявлення глибини соціально-психологічного відчуження серед представників субкультур;
- вивчення рівня інтеграції або протиставлення особистості щодо суспільних норм, інституцій та очікувань;
- встановлення зв'язку між субкультурною ідентичністю та настановами щодо суспільства загалом.

Основні показники шкали:

Рівень недовіри до соціальних інститутів

— відображає ставлення до держави, освіти, церкви, ЗМІ, правової системи;

— вимірюється через твердження типу: «Я не вірю, що закони створені, щоб захищати мене»; «Освітня система не має до мене жодного стосунку».

Відчуття маргінальності

— характеризує відчуття виключеності, небажаності, ізоляції в соціальному середовищі;

— приклад твердження: «Мені здається, що я чужий(а) у цьому суспільстві».

Психологічна дистанція

— вказує на внутрішню потребу дистанціюватися від «інших», уникати соціальної взаємодії;

— приклади формулювань: «Я намагаюся якомога менше контактувати з людьми поза моїм колом»; «Я рідко говорю про свої переконання з незнайомими людьми».

Форма методики

Шкала містить 16–20 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою:

1 — зовсім не згоден(-на)

2 — скоріше не згоден(-на)

3 — важко сказати

4 — скоріше згоден(-на)

5 — повністю згоден(-на)

Усі пункти згруповані в три блоки, що відповідають зазначеним показникам.

Після підрахунку балів за кожним з трьох напрямів аналізуються середні значення та загальна сума.

Інтерпретація рівнів соціального відчуження:

4,1–5,0 — високий рівень соціального відчуження (схильність до дезадаптації);

3,0–4,0 — середній рівень (ситуативне чи часткове відчуження);

до 2,9 — низький рівень (інтегрованість, відсутність протестної установки).

Шкала дозволяє емпірично підтвердити або спростувати припущення про те, що окремі субкультурні спільноти виконують не лише адаптаційну, але й компенсаторну функцію: допомагають індивіду пережити досвід соціального виключення. Водночас високі показники відчуження можуть свідчити про ризики ізоляції, агресивної дезідентифікації, а іноді — і про потенціал до асоціальних або деструктивних форм поведінки.

5. Контент-аналіз соціальних мереж (Facebook, Instagram, Telegram, TikTok)

У межах дослідження також застосовувався якісний контент-аналіз онлайн-контенту, створеного або поширеного представниками субкультур. Цей метод дозволив дослідити не тільки зміст повідомлень, а й візуальні символи, жаргон, емоційні акценти, тематику постів і реакції аудиторії.

Основними елементами аналізу були:

- візуальна самоідентифікація: аватарки, фото, стилізовані образи (графіті, одяг, татуювання);
- мова та лексика: специфічний сленг, англіцизми, символічні фрази, меми;
- тематика постів: основні мотиви — протест, самовираження, відчуження, творчість, іронія;
- типи взаємодії: способи підтримки, об'єднання в групи, полеміка з «іншими»;
- відкритість / замкненість груп: публічні або закриті спільноти, рівень доступу до контенту.

Для обробки результатів було сформовано перелік категорій та кодових одиниць, що дозволили порівняти різні субкультурні групи за глибиною самопрезентації, ступенем конфліктності, формами протесту та рівнем культурної автономії (Таблиця 2.1).

Дані збираються шляхом спостереження за активністю в конкретній спільноті. У графах фіксуються повторювані мотиви, стилі, поведінкові моделі, мова і ставлення до оточення, Таблиця дозволяє порівнювати субкультури між собою та простежити рівень відкритості, протестності, естетизації тощо.

Таблиця 2.1

Контент-аналіз соціальних мереж

Назва спільнот / акаунта	Платформа	Тип контенту	Тематика постів / повідомлень	Візуальні символи	Мова / сленг	Стиль комунікації	Тип взаємодії	Примітки
@darkwave.ua	Instagram	Фото / Reels	Естетика темряви, самовираження	Ч/б фільтри, татування, окультні знаки	Англiцизм и, жаргон альтернативної сцени	Іронічний, саркастичний	Публічні коментарі, реакції	Переважає ескапізм
Rave Community Lviv	Telegram	Текст, анонси	Музичні події, рейви, антикомерційність	Неон, техно-сцена, постери	Сленг рейверів	Інформативний, неформальний	Обговорення, хештеги	Культура клубної автономії
Gothic_aesthetics	TikTok	Відео / музику	Темний романтизм, готика, мода	Корсети, темні лінзи, символіка воронів	Суміш англійської та субкультури рного коду	Меланхолійний, емоційний	Коментарі, дуети	Виражене протиставлення мейнстріму
DIY_Punk	Facebook	Фото / дописи	Протест, соціальна критика, DIY	Патчі, графіті, лого гуртів	Антиглобалістські гасла, лайливі слова	Агресивний, о-прямий	Дискусії, репости	Критика політичного капіталізму
AnimeUA	Discord	Повідомлення	Аніме, фан-культура, меми	Аватари персонажів, фан-арт	Лексика фанів, жарти	Дружній, підтримувальний	Чати, обговорення, ролі	Висока згуртованість групи

Контент-аналіз забезпечив глибше розуміння вторинних семіотичних систем (символів), через які субкультури транслиують свої цінності, а також дозволив простежити тенденції до змішування стилів (мікросубкультурність), характерні для доби постмодерну.

Застосування наведених психодіагностичних методик дало змогу комплексно охопити феномен субкультури, дослідити її соціально-психологічні функції та розкрити внутрішню логіку субкультурної ідентифікації особистості

2.3. Формування вибірки та методи збору даних

Організація емпіричного дослідження передбачала попереднє обґрунтування дослідницької вибірки та визначення методів збору первинної інформації. Формування вибірки базувалося на принципах релевантності, соціально-демографічної репрезентативності, добровільності участі та анонімності.

Дослідження проводилося впродовж жовтня–грудня 2024 року на базі двох вищих навчальних закладів: Національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ) та Київського національного університету культури і мистецтв. Крім того, для розширення охоплення аудиторії було використано метод онлайн-анкетування з використанням платформи Google Forms, що дозволило залучити респондентів із інших регіонів.

У дослідженні взяли участь 60 респондентів віком від 17 до 24 років, серед яких переважали студенти таких спеціальностей:

- 53% – спеціальності у сфері соціальних наук, психології та філології,
- 31% – представники мистецького напрямку,
- 16% – інші напрями (інженерія, менеджмент, ІТ тощо).

Соціально-демографічна структура вибірки характеризується такими показниками:

- Стать: 68% жінок, 32% чоловіків;
- Середній вік: 20,1 рік;
- Місце проживання: 61% – мешканці великих міст, 28% – мешканці малих міст, 11% – сільська місцевість;
- Сімейний стан: 94% респондентів не перебувають у шлюбі, 6% – у шлюбі.

Важливим параметром у контексті дослідження є ступінь субкультурної самоідентифікації: 42% респондентів зазначили, що належать до певної молодіжної субкультури або активно цікавляться субкультурними практиками (музика, стиль, ідеологія, естетика тощо). Цей показник дає

змогу дослідити як ядро субкультурної спільноти, так і периферійні рівні залученості.

Методи збору даних включали:

- паперове анкетування (у навчальних закладах, аудиторно);
- електронне анкетування (через онлайн-платформу);
- напівструктуровані інтерв'ю із частиною респондентів (переважно активними учасниками субкультур);
- включене спостереження на тематичних заходах (музичних фестивалях, клубних подіях, ярмарках).

Такий підхід забезпечив багатовимірний погляд на субкультурну ідентичність, дозволяючи врахувати як когнітивні, так і поведінкові аспекти належності до субкультурної спільноти.

Висновки до розділу 2

Проведене методологічне обґрунтування та емпірична реалізація дослідження засвідчили системність, наукову логіку та валідність підходів до вивчення субкультур як соціокультурного явища. У межах розробленої концептуальної моделі було визначено субкультуру не лише як форму альтернативного культурного самовираження, а як складну інтегровану систему цінностей, норм, стилів життя та символічних кодів, що виконує адаптаційні, компенсаторні та ідентифікаційні функції в молодіжному середовищі.

Дослідницька стратегія спиралася на міждисциплінарний підхід, який поєднав у собі соціологічні, культурологічні та психологічні інтерпретації. Це дозволило сформулювати інструментарій, здатний фіксувати як зовнішні, так і внутрішні прояви субкультурної ідентичності. До комплексу психодіагностичних методик було включено авторську анкету, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, шкалу соціального відчуження (Е. Сейерсон у адаптації Л. Мітіної), методику діагностики соціальної ідентичності (на основі підходу Дж. Тернера), а також контент-аналіз соціальних мереж, що

дозволив охопити символічні та комунікативні аспекти субкультурного досвіду.

Формування вибірки відбувалося за критеріями релевантності й соціального представництва, що забезпечило різномірну залученість молоді з різних регіонів, освітніх установ і субкультурних середовищ. Дослідження охопило як ядро субкультурної ідентичності, так і периферійних учасників, які виявляють інтерес до субкультур без глибокої залученості.

Таким чином, реалізована методологічна модель підтвердила свою ефективність для вивчення багатовимірного феномена субкультур. Поєднання кількісних та якісних методів дозволило не лише верифікувати заявлені гіпотези, а й забезпечити глибоке розуміння психологічних, поведінкових та ціннісних характеристик субкультурної молоді у сучасному суспільстві.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУР

3.1. Первинна обробка отриманих даних

Після завершення збору емпіричного матеріалу було здійснено первинну обробку даних, отриманих за допомогою двох основних методик: авторської анкети «Субкультурна ідентичність молоді» та адаптованого варіанта методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Ці інструменти дозволили виявити як рівень включеності респондентів у субкультурне середовище, так і домінуючі життєві цінності, що визначають поведінкові орієнтири та тип ідентичності молоді.

За результатами авторської анкети:

- 18 осіб (30%) виявили активну участь у субкультурному середовищі. Це свідчить про наявність глибокої залученості: респонденти відвідують заходи, вступають у тематичні спільноти, продукують або поширюють контент. Така участь передбачає не лише ідентифікацію, а й прийняття норм, стилю та цінностей субкультури як частини своєї особистості;

- 7 осіб (12%) зазначили пасивну участь. Вони споживають інформацію, естетику, музику або ідеї певної субкультури, але не є її активними представниками. Цей прошарок цікавий тим, що, незважаючи на відсутність глибокої залученості, він може бути резервним «ресурсом» для розвитку субкультурного середовища;

- 35 осіб (58%) не ідентифікують себе з жодною субкультурною групою. Однак з анкетних відповідей видно, що частина з них проявляє ситуативний інтерес до субкультурної тематики (через моду, музику, соціальні мережі) (рис. 3.1).

Загалом, результати свідчать, що субкультурна ідентичність у молоді — це не крайова, а континуальна категорія. Вона варіюється від глибокої участі до опосередкованої зацікавленості, і навіть серед «не залучених» існує потенціал для субкультурного впливу. У цьому контексті субкультури не

варто розглядати лише як альтернативу чи протест, а як модель символічної соціалізації, що співіснує із традиційними формами культурного впливу.

Рис. 3.1. Рівень субкультурної ідентифікації серед молоді (n=60)

Запитання № 4 дало змогу визначити ступінь субкультурної самоідентифікації серед молоді (рис. 3.2). Аналіз показав, що:

- 42% опитаних (25 осіб) ототожнюють себе з певною субкультурною спільнотою. Це свідчить про наявність достатньо поширеної практики субкультурної ідентифікації у молодіжному середовищі, що функціонує як форма альтернативної самореалізації, соціальної інтеграції чи протесту;

-- натомість 58% (35 осіб) не визнають себе представниками будь-якої субкультури, що не обов'язково свідчить про їх віддаленість від субкультурного дискурсу. Частина цих респондентів у наступних відповідях виявляє ситуативну зацікавленість або ціннісну близькість до певних субкультурних практик.

Рис. 3.2. Розподіл відповідей респондентів щодо питання № 4

Розподіл відповідей на питання №5. «Якою мірою ви берете участь у діяльності субкультурної спільноти?» ілюструє наявність градацій у залученості молоді до субкультурних активностей:

- 30% (18 осіб) демонструють активну участь, яка передбачає не лише споживання культурного контенту, а й творчу діяльність: організацію заходів, ведення публічних сторінок, створення субкультурного контенту;

- 7% (4 особи) відзначили помірну участь, яка здебільшого обмежується періодичним відвідуванням заходів чи стеженням за оновленнями у спільнотах;

- 12% (7 осіб) характеризуються пасивною участю, тобто символічною ідентифікацією без соціальної взаємодії.

Найбільшу частину — 51% (31 особа) — становлять ті, хто не бере участі в жодній формі субкультурної діяльності. Проте частина з них демонструє зацікавленість окремими елементами субкультурного досвіду, зокрема музикою, модою або символікою.

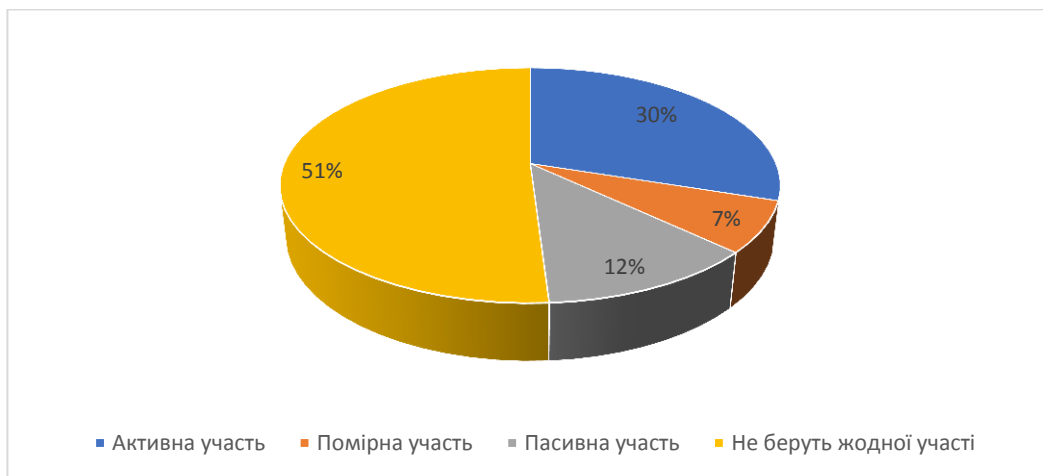

Рис. 3.3. Розподіл відповідей респондентів щодо питання №5

Таким чином, можна стверджувати про наявність континууму залученості: від глибокої ідентифікації до поверхневої інтеграції або повної дистанції.

Результати респондентів на питання № 6. «Як часто ви спілкуєтеся з іншими представниками цієї субкультури?» засвідчили, що комунікативна

частота є показником функціональної інтеграції до субкультурного середовища:

- щодня спілкуються з іншими учасниками спільноти 15% (9 осіб);
- щотижня — 18% (11 осіб);
- раз на місяць — 12% (7 осіб);
- найбільше — 55% (33 особи) — або взагалі не підтримують контактів, або роблять це рідко (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на питання № 6. «Як часто ви спілкуєтесь з іншими представниками цієї субкультури?»

Ці дані свідчать про те, що значна частина молоді не включена до регулярного спілкування з субкультурним середовищем, що частково пояснюється високою часткою респондентів, які не ідентифікують себе із субкультурою (як зазначено в питанні 4). Водночас для активних учасників спільнот частота контактів виконує важливу соціальну функцію підтримки групової ідентичності.

Запитання №7. «Які з наведених цінностей вам найбільш близькі?» було спрямоване на виявлення суб'єктивних ціннісних орієнтацій респондентів. Усі респонденти могли обрати до трьох варіантів, що дозволило фіксувати пріоритетні смислові орієнтири молоді.

Найбільш згадуваними цінностями були:

- самовираження — 45%;
- свобода — 40%;

- творчість — 38%;
- відчуття унікальності — 36%;
- єдність / солідарність — 30%;
- протест — 27%;
- ескапізм / втеча від реальності — 20% (рис. 3.5).

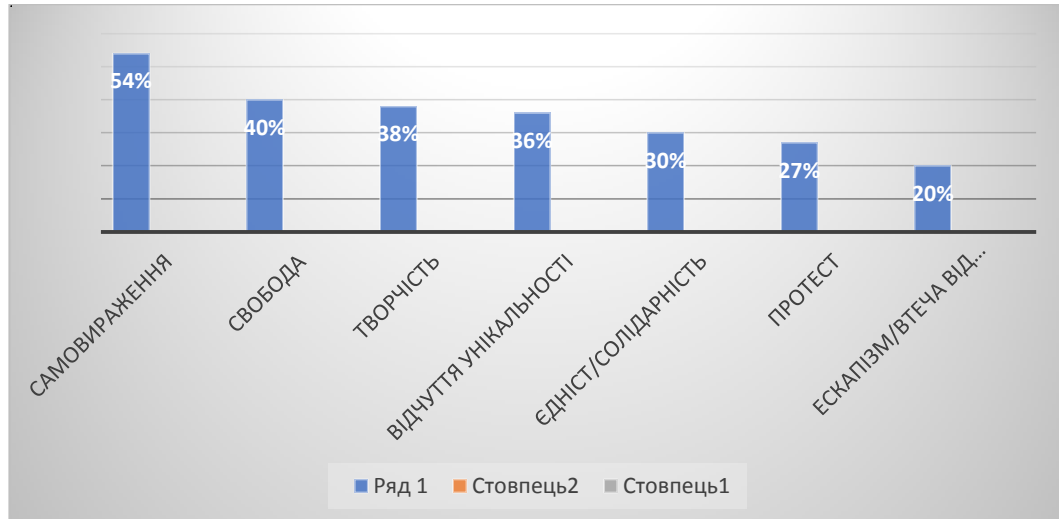

Рис. 3.5. Розподіл відповідей на питання № 7

Ціннісна структура відповідає загальним тенденціям постмодерного суспільства, у якому пріоритетними стають індивідуалізм, автономність, креативність, потреба в самореалізації та символічній свободі. Значний рівень підтримки таких цінностей, як протест та ескапізм, вказує на наявність критичного ставлення до домінуючої культури, а також психологічних механізмів уникнення або переосмислення соціальних реалій.

Відкрите питання № 8 «Чому ви приєдналися до цієї субкультури?» дозволило виявити глибинні мотиваційні чинники вступу молоді до субкультурних об'єднань. Аналіз відповідей показав, що домінують внутрішні потреби, пов'язані з особистісним розвитком і пошуком ідентичності (рис. 3.6). Найчастіше респонденти зазначали такі причини:

- потреба у самовираженні (20%) — спроба знайти простір для реалізації індивідуальності;

- пошук однодумців (15%) — потреба в соціальній підтримці та спільноті, що розділяє спільні цінності;

- незгода з доміантною культурою (10%) — протестний мотив, критика соціальних норм;
- естетична/музична привабливість (13%) — залучення до субкультури через стиль, музику, візуальність;
- втеча від реальності (ескапізм) (8%) — бажання ізолюватися від тиску або рутини соціального життя;
- соціальний вплив друзів (5%) — приєднання до субкультури через близьке оточення.

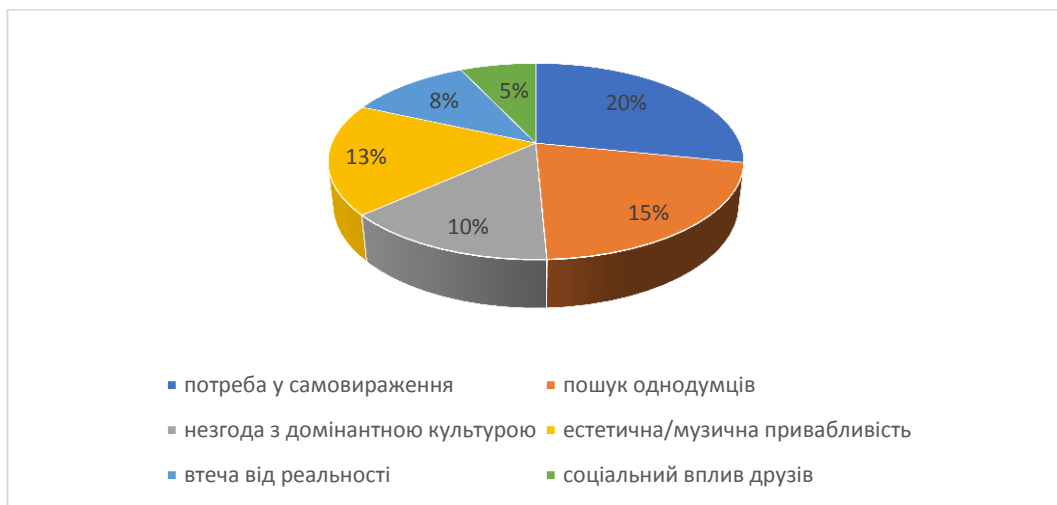

Рис. 3.6. Розподіл відповідей респондентів на питання №8

Ці дані свідчать, що участь у субкультурі для молоді — це не лише соціальний вибір, але й інструмент внутрішньої адаптації, самозахисту та творчої самореалізації.

У питанні № 9 «Які з форм активності вам властиві?» респондентам було запропоновано обрати всі варіанти, що їм підходять. Найбільш популярними виявились такі форми участі:

- прослуховування музики (40%) — як базовий естетичний маркер субкультурної належності;
- участь у тематичних заходах (36%) — свідчить про бажання включеності у живу спільноту;
- символічна ідентифікація (одяг, атрибутика) (32%) — важливий засіб комунікації «своїм» і «чужим»;

- обговорення у спільнотах / чатах (30%) — форма горизонтальної взаємодії в онлайн-середовищі;
- створення контенту (28%) — ознака активного креативного залучення;
- ведення блогів (23%) — показник більш публічного або медіа-орієнтованого способу участі.

Таким чином, субкультурна активність молоді є різнорівневою, поєднує як онлайн-, так і офлайн-елементи, причому значну роль відіграють аудіовізуальні практики та обмін у цифровому середовищі.

Відповідаючи на питання № 10 «Чи спілкуєтеся ви з представниками інших субкультур або соціальних груп?», понад половина респондентів — 50% (30 осіб) — зазначили, що іноді спілкуються з представниками інших субкультур або соціальних груп. Третина (33%) підтримує частий контакт, що демонструє відкритість до міжкультурного обміну. Лише 17% (10 осіб) уникають таких контактів, що може свідчити або про замкнутість, або про відчуття ізоляції. Це дозволяє припустити, що в сучасних умовах молодіжні субкультури менш конфліктні, ніж у попередні десятиліття, і схильні до культурної взаємодії (рис. 3.7).

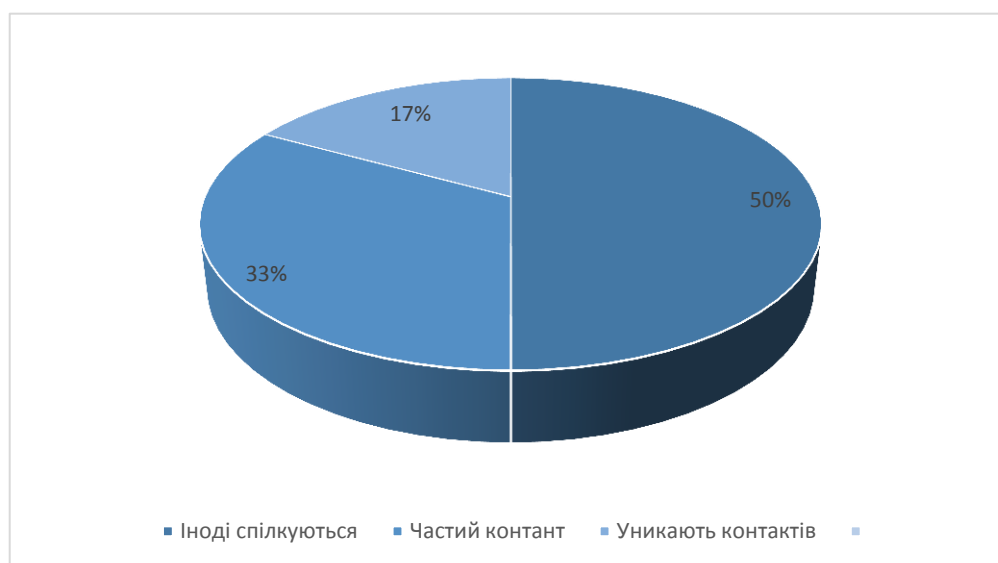

Рис.3.7. Відповіді респондентів на питання № 10

Запитання № 11 «Як ви оцінюєте загальноприйняті суспільні норми та традиції?» дало змогу оцінити рівень узгодженості субкультурної молоді з нормами домінантної культури:

- частково приймаю — 47% (28 осіб);
- переважно приймаю — 25% (15 осіб);
- не приймаю — 17% (10 осіб);
- активно критикую / заперечую — 11% (7 осіб) (рис. 3.8).

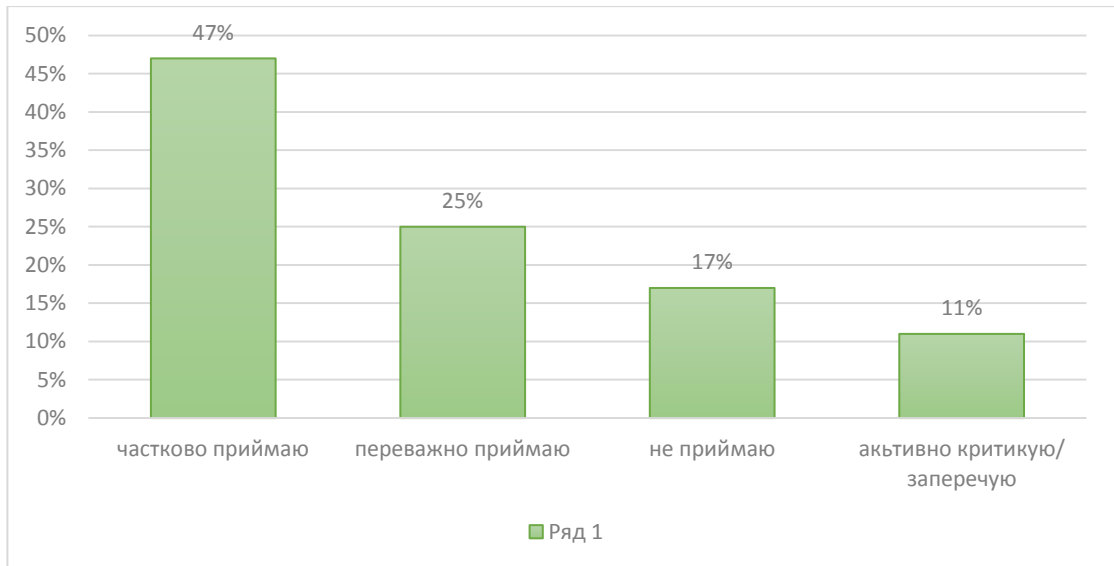

Рис. 3.8. Відповіді респондентів на питання № 11

Ці дані свідчать, що молодь переважно не є антагоністично налаштованою щодо традиційних норм. Хоча 28% демонструють критичну позицію, більшість все ж займає нейтральну або помірковано лояльну позицію, що може бути наслідком плюралізації соціальних поглядів у сучасному культурному просторі.

Аналізуючи відповіді респондентів на питання №12 «Довіра до соціальних інституцій» (за шкалою від 1 до 5), зазначимо:

- найвищий рівень довіри отримали соціальні мережі (4.0), що підтверджує їхній статус як ключового каналу інформації та соціалізації для молоді;

- освіта також отримала доволі високу оцінку — 3.6, що свідчить про відносну стабільність і довіру до освітнього простору;

- церква — 2.8, ЗМІ — 2.4, держава — 2.1 — інститути традиційної влади й моралі демонструють низький або критичний рівень довіри, особливо серед субкультурно орієнтованої молоді.

Це підтверджує гіпотезу про ціннісну автономію субкультур від вертикалей інституціонального контролю.

Відповіді на питання 13. «Чи відчуваєте ви себе прийнятим(-ою) у суспільстві?» розподілились наступним чином:

- частково — 50% (30 осіб);
- так — 30% (18 осіб);
- ні — 20% (12 осіб) (рис. 3.9).

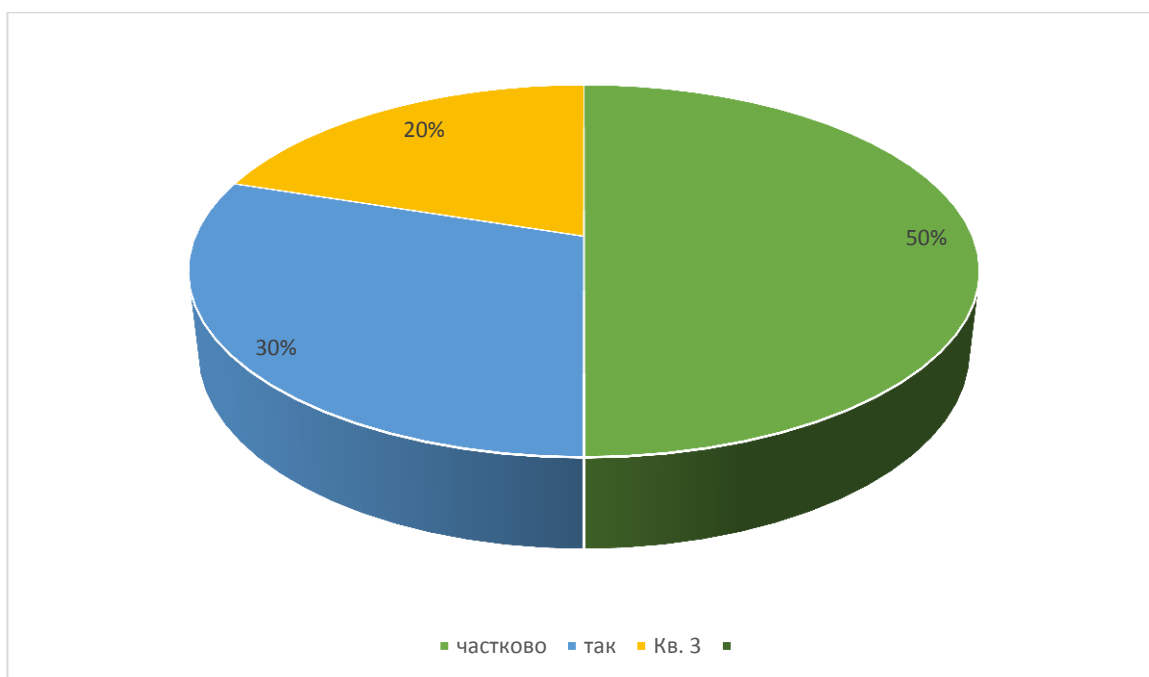

Рис. 3.10. Відповіді респондентів на питання № 13

Дані свідчать про роздвоєність досвіду приналежності: половина респондентів визнає часткову інтеграцію до соціуму, що відображає як прагнення бути почутим, так і наявність бар'єрів. Кожен п'ятий учасник вказує на відчуження, що вимагає подальшого аналізу зв'язку між субкультурною ідентичністю та досвідом соціального прийняття або стигматизації.

Відкрите питання № 14. «Як би ви описали свою субкультуру трьома словами?» дозволило з'ясувати, які смислові характеристики є ключовими у самосприйнятті представників субкультур. Найчастіше згадуваними були:

- свобода (14 згадок) — засвідчує центральну цінність самовизначення та незалежності від соціальних наративів;
- самовираження (11 згадок) — підкреслює роль субкультури як простору творчої реалізації;
- нестандартність (10 згадок) та індивідуальність (9 згадок) — відображають потребу у відмежуванні від масової культури та стандартизованих форм соціальної поведінки;
- єдність (8 згадок) — вказує на спільнотну основу субкультури, що забезпечує підтримку, солідарність і відчуття приналежності;
- протест (7 згадок) — характерний для респондентів з радикальнішими переконаннями або активістськими нахилами;
- стиль (6 згадок) — вказує на естетичний вимір як спосіб самопрезентації й символічного маркування.

Загалом, результати свідчать, що субкультура розглядається як простір свободи, творчості та соціального «інакшого», де особистість може вільно формувати свою ідентичність.

Питання №15. «Які зміни у ставленні суспільства до субкультур ви б хотіли бачити?» дало змогу виявити рефлексивну позицію молоді щодо місця субкультур у суспільстві. Найбільш значущими побажаннями стали:

- більша толерантність / прийняття (22 згадок) — домінуюча відповідь, що свідчить про поширене відчуття стигматизації та очікування нормалізації;
- зменшення стигматизації (15 згадок) — окремо виокремлене прагнення до позбавлення ярликів і негативних стереотипів;
- повага до інакшості (12 згадок) — підтвердження потреби в ціннісному плюралізмі;
- інформаційна відкритість / освіта (10 згадок) — орієнтація на формування обізнаності суспільства про зміст і роль субкультур;

- менше втручання з боку інституцій (7 згадок) — критика надмірного нормативного тиску з боку держави, церкви, освіти.

Загалом, відповіді вказують на високий рівень соціальної свідомості респондентів: молодь прагне не стільки конфронтації, скільки конструктивної інтеграції у суспільство на правах рівноправного символічного простору.

Отримані дані свідчать про те, що субкультурна приналежність є значущим, але не універсальним явищем у студентському середовищі. Водночас, у контексті аналізу соціокультурної динаміки молодіжної ідентичності, навіть пасивне залучення до субкультурних практик може відігравати роль у формуванні альтернативних моделей соціалізації.

3.2. Аналіз ключових характеристик субкультур

У межах дослідження ключовим завданням стало виявлення найбільш репрезентативних ознак, які характеризують субкультурну ідентичність та специфіку ціннісного поля молоді, що себе до неї відносить. Основною методикою для вивчення ціннісної структури було обрано «Ціннісні орієнтації» М. Рокича в адаптації О. Фанта, що дозволило класифікувати ієрархію термінальних (цілі життя) та інструментальних (засоби досягнення цілей) цінностей.

Результати опитування продемонстрували, що провідними серед термінальних цінностей є ті, що асоціюються з особистісною автономією, свободою вибору та творчим самовиявом:

- свобода (середній ранг — 3,2),
- незалежність (4,1),
- самовираження (5,0),
- креативність (6,3) (рис. 3.11).

Ці показники свідчать про домінування індивідуалістичних орієнтацій серед молоді, що є типовим для субкультурних середовищ. Респонденти демонструють високий рівень потреби в особистісному суверенітеті,

невтручанні з боку інституційних структур та унікальному життєвому стилі. Такі пріоритети свідчать не лише про самоцінність особистості, а й про відносно низьку значущість ієрархічних або колективістських цінностей.

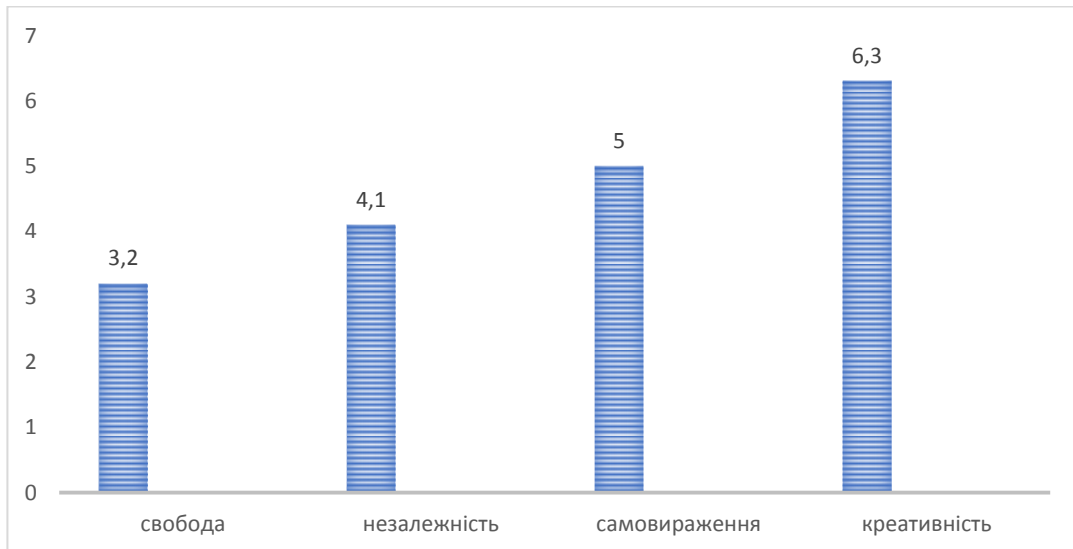

Рис. 3.11. Результати діагности «Ціннісні орієнтації» М. Рокича в адаптації О. Фанта

Натомість такі орієнтири, як кар'єра (11,9), матеріальне благополуччя (14,6) та конформізм (13,4), посіли значно нижчі позиції в ціннісній ієрархії. Це підтверджує тезу про відхід субкультурної молоді від прагматичних установок, зосереджених на соціальному престижі, фінансовому достатку або пристосуванні до норм більшості. Така ціннісна структура протиставляється традиційним моделям успіху, властивим мейнстримній культурі.

Аналіз інструментальних орієнтацій показав, що респонденти надають перевагу якостям, які сприяють творчій свободі, інноваційності та відкритості:

- нестандартність мислення,
- самодисципліна,
- відкритість до досвіду,
- готовність до ризику.

Ці орієнтири свідчать про високий рівень психологічної гнучкості, що характерна для учасників субкультурних рухів. Особистість у таких умовах

прагне самостійного вибору власної траєкторії життя, дистанціюючись від авторитетів і стереотипів. Натомість цінності, пов'язані з послухом, стабільністю, дисциплінованістю, хоча й присутні в структурі орієнтацій, мають нижчий пріоритет.

Загалом результати методу М. Рокича підтвердили, що ціннісна система субкультурної молоді істотно відрізняється від середньостатистичних орієнтацій, що домінують у суспільстві. Молодіжні субкультури тяжіють до опозиційного мислення, креативної самореалізації та етичної автономії. Це підтверджує гіпотезу про те, що субкультури формуються навколо альтернативних аксіологічних осередків, які слугують механізмами ідентичності та психологічного балансу у складному соціальному середовищі.

У рамках дослідження особливу увагу було приділено аналізу соціальної ідентичності респондентів, які ототожнюють себе із субкультурними спільнотами. Для цього було використано адаптований варіант методики, що базується на положеннях теорії соціальної ідентичності, розробленої Джоном Тернером. Цей підхід дозволяє не лише емпірично фіксувати факт ідентифікації з певною групою, але й диференціювати її за трьома базовими компонентами: когнітивним, афективним та оціночним.

Загалом у дослідженні було проаналізовано відповіді 25 респондентів, які вказали на свою субкультурну приналежність. Результати демонструють наступний розподіл рівнів ідентифікації:

- Високий рівень ідентифікації (середній бал 4,1–5,0) — 11 осіб (44%).

Для цієї групи характерним є глибоке ототожнення із субкультурною спільнотою, емоційна включеність, гордість за приналежність та готовність до активного представництва. Вони виявляють високий рівень внутрішньої солідарності, розглядають свою спільноту як значущу частину особистої ідентичності, схильні захищати її інтереси та репутацію. Часто вказували на

те, що критика на адресу субкультури сприймається як особистісна образа, що свідчить про високий рівень афективного залучення.

- Середній рівень ідентифікації (середній бал 3,0–4,0) — 9 осіб (36%). Учасники цієї групи частково ототожнюють себе з субкультурою, але така належність є ситуативною або контекстуально зумовленою (наприклад, у межах певного кола спілкування або медіа-споживання). Вони демонструють помірний рівень афективного зв'язку, не завжди готові публічно представляти свою групу, хоча позитивно її оцінюють.

- Низький рівень ідентифікації (менше 3,0) — 5 осіб (20%). Респонденти цієї категорії формально вказали на субкультурну приналежність, однак не проявляють ані емоційної прив'язаності, ані когнітивної глибини у сприйнятті ознак своєї спільноти. Найчастіше така належність зумовлена естетичними чи розважальними мотивами, без серйозної трансформації «Я-концепції» (рис. 3.12).

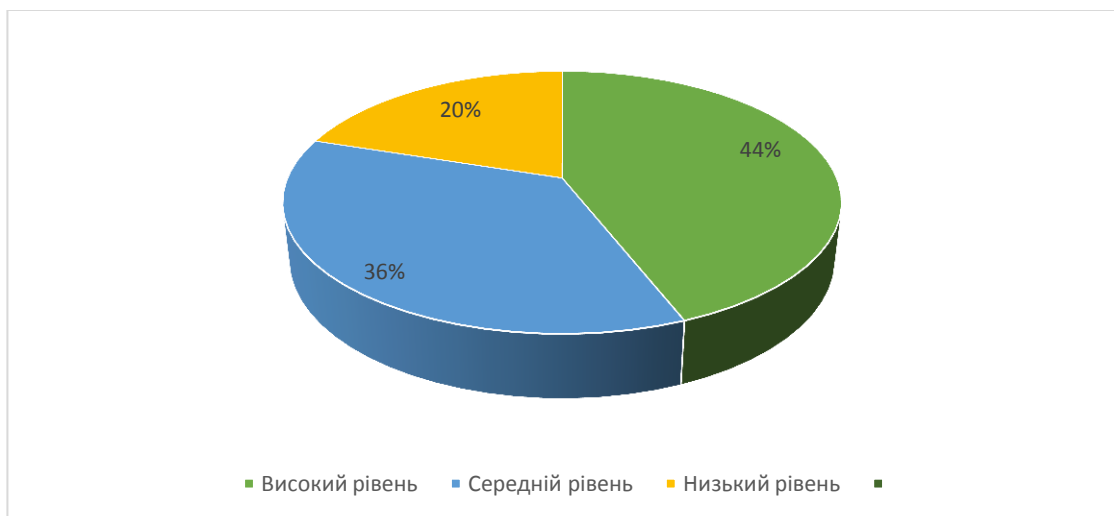

Рис. 3.12. Рівень субкультурної приналежності респондентів

У розрізі трьох компонентів соціальної ідентичності було виявлено наступні тенденції:

- *Когнітивний компонент* — переважна більшість респондентів демонструє усвідомлення своєї субкультурної належності та знання основних характеристик спільноти, що свідчить про сформовану базову самоідентифікацію.

- *Афективний компонент* — виявився найваріативнішим. Приблизно половина респондентів (52%) відчувають емоційну залученість, тоді як інша частина проявляє емоційну дистанцію або нейтральність, що свідчить про різну глибину залучення до субкультурного досвіду.

- *Оціночний компонент* — оцінки в межах 3,5–4,2 свідчать про переважно позитивне сприйняття своєї групи, що є показником здорової групової ідентичності без проявів радикалізму або конфронтації до зовнішнього середовища.

Загалом результати підтверджують, що соціальна ідентичність у субкультурному контексті виконує функцію інтегративного механізму, який структурує особистісне «Я», визначає способи соціальної взаємодії та підтримує внутрішній баланс у ситуаціях міжгрупових відмінностей. Найвищу значущість субкультурна ідентичність має для осіб із високим рівнем емоційної залученості, що засвідчує глибоку інтеріоризацію символічних смислів та колективної належності.

З метою вивчення особливостей ставлення молоді до соціального середовища, а також визначення рівня її інтеграції або дезадаптації, в дослідженні було застосовано шкалу соціального відчуження Е. Сейерсона (у адаптації Л. Мітіної). Цей інструмент дозволяє оцінити суб'єктивне сприйняття молоддю соціального простору через три ключові показники: рівень недовіри до соціальних інститутів, відчуття маргінальності та психологічну дистанцію.

Середній бал за цим показником склав **3.8** з 5 можливих, що відповідає середньому рівню. Такий результат свідчить про амбівалентне ставлення респондентів до базових суспільних інститутів — держави, освіти, церкви, засобів масової інформації. Молодь, яка позиціонує себе як субкультурна, не демонструє тотальної недовіри, однак і не виказує повного прийняття авторитету інституцій. Це свідчить про **певну критичну дистанцію**, характерну для субкультурного мислення, що зумовлюється як

ідеологічними переконаннями, так і практичним досвідом взаємодії з соціальними структурами.

Показник відчуття маргінальності виявився найвищим серед усіх складників шкали — 4.2, що інтерпретується як високий рівень соціального відчуження. Отримані дані засвідчують, що значна частина субкультурної молоді переживає емоційне виключення з домінантного соціального середовища, що може проявлятися у формі почуття «інакшості», відсутності прийняття або символічного ізолювання. Це дозволяє зробити висновок про те, що належність до субкультури у багатьох випадках є реакцією на досвід відторгнення або неприйняття, що, у свою чергу, формує альтернативні способи самоідентифікації.

За цим компонентом було зафіксовано середній бал 3.5, що свідчить про часткову внутрішню відстороненість від загального соціуму. Респонденти не демонструють явної тенденції до ізоляції, однак спостерігається прагнення обмежити соціальні взаємодії рамками знайомого або довіреного кола спілкування. Такий патерн є типовим для представників субкультур, які схильні зберігати високу цінність внутрішньогрупових зв'язків, паралельно дистанціюючись від зовнішніх соціальних контактів, особливо з представниками офіційної культури.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про виражене відчуття соціального відчуження серед частини субкультурної молоді, зокрема у компонентах маргінальності та психологічного дистанціювання. Це підтверджує, що субкультура виступає не лише способом самовираження, а й механізмом компенсації дефіциту соціальної підтримки, а іноді — реакцією на фрустровану потребу в соціальній приналежності. Водночас, середній рівень довіри до інституцій вказує на потенціал до інтеграції та діалогу, за умови конструктивного суспільного ставлення.

Таким чином, шкала соціального відчуження є ефективним інструментом у вивченні соціально-психологічного виміру субкультурної ідентичності, а її результати варто враховувати при розробці молодіжної

політики, спрямованої на запобігання радикалізації, ізоляції та емоційного вигорання молоді в межах альтернативних спільнот.

3.3. Вплив субкультур на соціальну ідентичність молоді

Формування соціальної ідентичності молоді в сучасному інформаційному суспільстві неможливо розглядати поза контекстом цифрових комунікацій. Субкультури як альтернативні спільноти дедалі частіше функціонують у віртуальному просторі, де відбувається візуалізація, артикуляція та поширення цінностей, смислів і моделей поведінки. З метою дослідження цього виміру було проведено якісний контент-аналіз соціальних мереж, який дозволив емпірично дослідити, як саме субкультурна молодь репрезентує свою ідентичність, які символічні коди використовує та як комунікує всередині й назовні спільноти.

У ході аналізу було опрацьовано активність у п'яти онлайн-спільнотах, що функціонують на різних цифрових платформах: Instagram, Telegram, TikTok, Facebook і Discord. Основними критеріями аналізу стали: візуальні засоби самоідентифікації, специфічна лексика (сленг, меми, англіцизми), тематика повідомлень, стиль комунікації та типи взаємодії (відкрита чи закрыта групова динаміка).

У таблиці 3.1. подано результатами контент-аналізу субкультурних онлайн-спільнот та їх впливу на соціальну ідентичність молоді. Результати аналізу засвідчили, що субкультури використовують вторинні семіотичні системи для підтримання і трансляції групової ідентичності. Так, у спільноті @darkwave.ua (Instagram) візуальна ідентичність будується навколо естетики темряви: переважають чорно-білі фільтри, символіка містики та тілесна експресія (татуювання, нетиповий одяг). Лексика має виражене відхилення від стандарту: використовуються іронічні конструкції, сленг альтернативної сцени, що слугує маркером відмежування від «мейнстримної» культури. Такий стиль комунікації сприяє утвердженню ескапістської ідентичності, в межах якої молодь дистанціюється від соціального тиску.

Таблиця 3.1

Контент-аналіз впливу субкультур на соціальну ідентичність

Назва спільноти	Тип впливу на ідентичність	Ключові символи	Стиль комунікації	Рівень відкритості
@darkwave.ua	Ескапістський, естетизований	Татування, чорний одяг, окультна естетика	Іронічний, саркастичний	Публічна сторінка
Rave Community Lviv	Інтегративний, автономний	Неонові кольори, техно-афіші	Неформальний, солідарний	Закритий чат
Gothic_aesthetics	Романтизований, протестний	Корсети, ворони, темна візуальна символіка	Меланхолійний, емоційний	Публічний акаунт
DIY_Punk	Агресивний, контркультурний	Графіті, патчі, антиглобалістські гасла	Прямолінійний, конфронтаційний	Група з обмеженим доступом
AnimeUA (Discord)	Підтримувальний, фан-культурний	Аватари, фан-арт, субкультурні емодзі	Дружній, гумористичний	Закритий сервер

У Telegram-групі Rave Community Lviv головними смисловими ядрами стали музика, антикомерційність і клубна автономія. Візуальна символіка (неон, постери техно-подій), неформальний стиль повідомлень та активне обговорення в чатах засвідчили високий рівень горизонтальної солідарності — що є основою субкультурної інтеграції.

Аналіз TikTok-акаунта Gothic_aesthetics дозволив ідентифікувати високу емоційність комунікації, де субкультурна ідентичність формується через романтизовану трагічність, стильну відособленість та відчуження від соціального консенсусу. Публікації оформлені з використанням готичних візуальних кодів (ворони, корсети, темні лінзи), а коментарі та дуети виконують функцію підтримки суб'єктивної ідентичності через естетичну спільність.

Особливо яскраво проявлено протестний вектор ідентичності у Facebook-групі DIY_Punk, де превалює агресивна вербальна стилістика, політична критика, використання лексеми протесту. Тут спостерігається яскраве антагоністичне позиціонування субкультури щодо соціального

порядку, що підкреслює її ідентифікаційний потенціал як контркультурного феномену.

Натомість Discord-спільнота AnimeUA функціонує як інтегративна платформа фан-культури, що сприяє згуртованості та підтримці. Стиль комунікації доброзичливий, обговорення мають розважально-інформативний характер. Такий тип субкультурної спільноти підтримує емоційну безпеку, сприяючи розвитку толерантності до відмінностей і соціального прийняття.

Відповідно до даних, представлених у таблиці 3.1 різноманітність форм впливу свідчить про багатшаровість соціальної ідентичності у субкультурному середовищі: від протесту (DIY_Punk) до ескапізму (darkwave) та інтеграції (AnimeUA).

Ключові символи виконують функцію маркерів ідентичності та формують візуальну підставу для «впізнавання» своїх у групі.

Стиль комунікації варіюється від емоційно-меланхолійного до прямолінійно-протестного, що корелює з ідеологічною основою кожної субкультури.

Рівень відкритості спільноти впливає на глибину залучення та диференціацію між "внутрішніми" й "зовнішніми", підкреслюючи значення групової приналежності в ідентичнісних процесах.

Цей аналіз підтверджує, що віртуальні платформи відіграють важливу роль у структуруванні соціальної ідентичності молоді, опосередкованої через субкультурну участь. Якщо хочеш — можу побудувати графік або узагальнити ці типи впливу у візуальну модель.

На основі кругової діаграми можна зробити висновок, що розподіл типів впливу субкультур на соціальну ідентичність у дослідженій вибірці є рівномірним:

- ескапістський вплив (darkwave) — 20%
- інтегративний (рейв-культура) — 20%
- протестний / романтизований (готика) — 20%
- контркультурний (панк) — 20%

- фан-культурний / підтримувальний (аніме) — 20% (рис. 3.13).

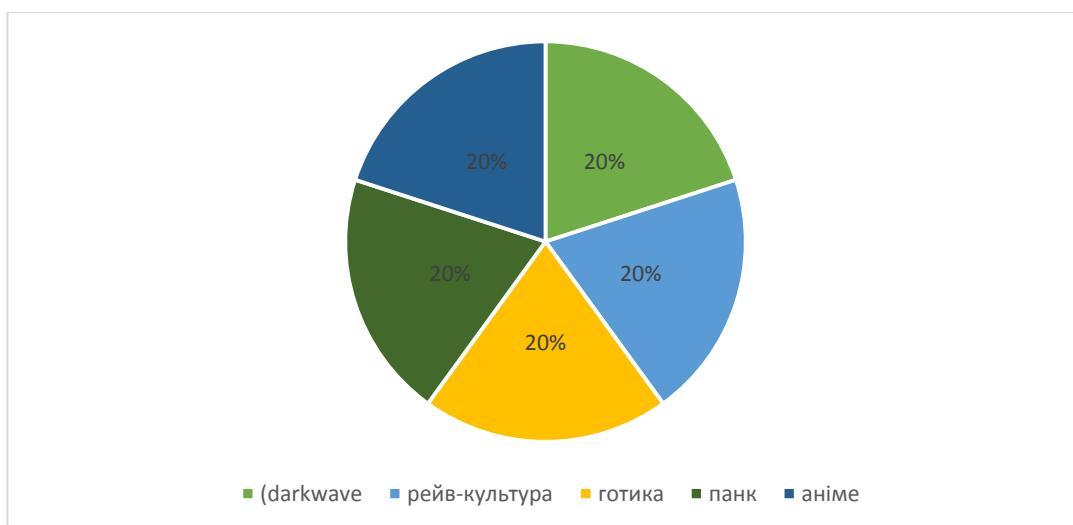

Рис. 3.12. Розподіл видів субкультур на соціальну ідентичність

Цей рівномірний розподіл свідчить про багатополярність субкультурної ідентичності молоді, в якій різні моделі поведінки, комунікації та соціальної участі співіснують паралельно. Це також підкреслює, що жодна модель не є домінуючою — молодіжна культура тяжіє до плюралізму та гібридності, характерної для доби постмодерну.

По суті, контент-аналіз виявив, що вплив субкультур на соціальну ідентичність молоді є багатовекторним і залежить від характеру субкультурної групи. У деяких випадках (готика, панк, дарквейв) ідентичність має протестний або ескапістський характер, з акцентом на дистантність до офіційної культури. В інших випадках (фандом, рейв) — ідентичність ґрунтується на солідарності, естетичній спільності та прагненні до самовираження.

Таким чином, віртуальний простір виступає ключовою ареною для репрезентації субкультурної ідентичності, де молодь не лише відтворює соціальні межі «своїх» і «чужих», але й активно конструює образ себе в публічному середовищі, що посилює саморефлексію, згуртованість і символічну автономію субкультур.

3.4. Субкультури як інструмент соціальної адаптації або відчуження

У сучасному соціокультурному контексті субкультури виступають не лише як вияв девіантної поведінки або альтернативного способу життя, а як складний механізм, що виконує як адаптаційну, так і дезадаптаційну функцію. Їх роль варіюється залежно від особистісних характеристик індивіда, специфіки субкультурної спільноти, соціального контексту та глибини залучення. Дане дослідження дозволяє всебічно розглянути ці дві протилежні тенденції, спираючись на результати кількох психодіагностичних методик та контент-аналізу цифрового простору.

Як інструмент соціальної адаптації, субкультури сприяють інтеграції індивідів у певну спільноту, формуючи почуття приналежності та взаємної підтримки. Молодь через субкультури може легше долати психологічну ізоляцію, отримувати визнання, обмінюватися ідеями й ресурсами. У цьому сенсі субкультури виконують функцію соціального «буфера», що допомагає зменшити напруження між особистістю та середовищем, особливо в умовах кризи або трансформації соціальних норм.

Водночас субкультури можуть виступати й у ролі маркерів соціального відчуження. У тих випадках, коли молода людина не знаходить місця у доміантній системі цінностей, коли вона не приймається соціальними інститутами або зазнає тиску з боку традиційних очікувань, субкультурна належність стає формою протесту або втечі. Відчуття маргінальності, критика влади, альтернативна естетика та протиставлення себе «іншим» — усе це є реакцією на незадоволення потреби в соціальному прийнятті та самореалізації. Представлені у таблиці 3.2 дані демонструють двоїсту природу субкультур у соціальному житті молоді. З одного боку, вони виконують функцію адаптації, сприяючи формуванню ідентичності, налагодженню соціальних зв'язків і розвитку творчого потенціалу. З іншого — субкультури можуть стати джерелом соціальної дезадаптації, викликаючи відчуження, протест, деструктивну критику інституцій. Саме ця подвійність

визначає необхідність комплексного та чутливого підходу до субкультурного феномена у соціальній політиці та практиках молодіжної роботи.

Таблиця 3.2

Субкультури як інструмент соціальної адаптації або відчуження

Критерій	Адаптаційна функція	Функція відчуження
Соціальна інтеграція	Підтримка, прийняття, почуття належності	Відчуження, самоізоляція
Емоційна безпека	Зменшення тривожності, солідарність	Агресія, ескапізм
Самореалізація	Творчість, свобода самовираження	Протест, заперечення норм
Взаємодія з соціумом	Альтернативна форма соціалізації	Критика інституцій, конфлікт
Ідентичність	Конструктивне формування «Я»	Антагонізм до домінантної культури

Таким чином, субкультури не є однозначним явищем — вони здатні як полегшити адаптацію особистості до змінного соціального ландшафту, так і підкреслити її дистанціювання від загальноприйнятих норм. Це вимагає від суспільства уважного й зваженого підходу до молодіжних субкультур як до соціального індикатора, що відображає як можливості розвитку, так і загрози соціальної фрагментації.

Результати методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптація О. Фанта) демонструють домінування термінальних цінностей, таких як свобода, самовираження, креативність, незалежність. Ці пріоритети свідчать про прагнення молоді до реалізації власного «Я», формування автономної ідентичності, що є характерним для умов постіндустріального суспільства. Водночас низький рейтинг цінностей матеріального благополуччя, кар'єри, конформізму вказує на критичне ставлення до традиційних інституцій та стандартів домінантної культури, що може вказувати як на альтернативну соціалізацію, так і на дезадаптаційні тенденції.

Методика діагностики соціальної ідентичності (адаптована за Дж. Тернером) показала, що частина молоді має високий рівень ототожнення

себе з субкультурною спільнотою. Такий рівень ідентифікації супроводжується високою емоційною значущістю належності до групи, готовністю її захищати, а також позитивним образом субкультурної спільноти у власній «Я-концепції». З одного боку, це може свідчити про позитивну роль субкультури як середовища підтримки, стабільності, колективної ідентичності. З іншого — надмірна зосередженість на групі може призводити до ігнорування ширшого соціального контексту та сприяти маргіналізації.

Шкала соціального відчуження (за Е. Сейерсоном, адаптація Л. Мітіної) підтвердила, що значна частина молоді відчуває себе виключеною з домінантного суспільства. Показники відчуття маргінальності, недовіри до інституцій та прагнення до психологічної дистанції були високими серед респондентів із чітко вираженою субкультурною ідентичністю. Це свідчить про те, що для певної частини молоді субкультура стає не лише формою самовираження, а й компенсаторним механізмом, який дозволяє зменшити емоційні втрати, спричинені досвідом соціального відчуження.

Графік на рис. 3.13. демонструє, як молодь сприймає роль субкультур: для більшості — це джерело адаптації, ідентичності та креативності. Водночас значна частина бачить у них потенціал для протесту або соціального відчуження. Додані числові підписи на стовпцях уточнюють відсотковий розподіл відповідей.

Контент-аналіз соціальних мереж, у яких активно функціонують субкультурні спільноти (Instagram, Telegram, TikTok, Discord), дозволив побачити диференційовані стратегії самопрезентації. Наприклад, у DIY-панк-групах домінує критичний, протестний дискурс, спрямований проти держави, капіталізму, соціальних інститутів. Натомість спільноти, пов'язані з фан-культурою (аніме), демонструють високий рівень емоційної підтримки, взаємодії, що виступає ресурсом інтеграції. Готичні та darkwave-групи тяжіють до ескапізму, візуальної рефлексії та символічної ідентичності.

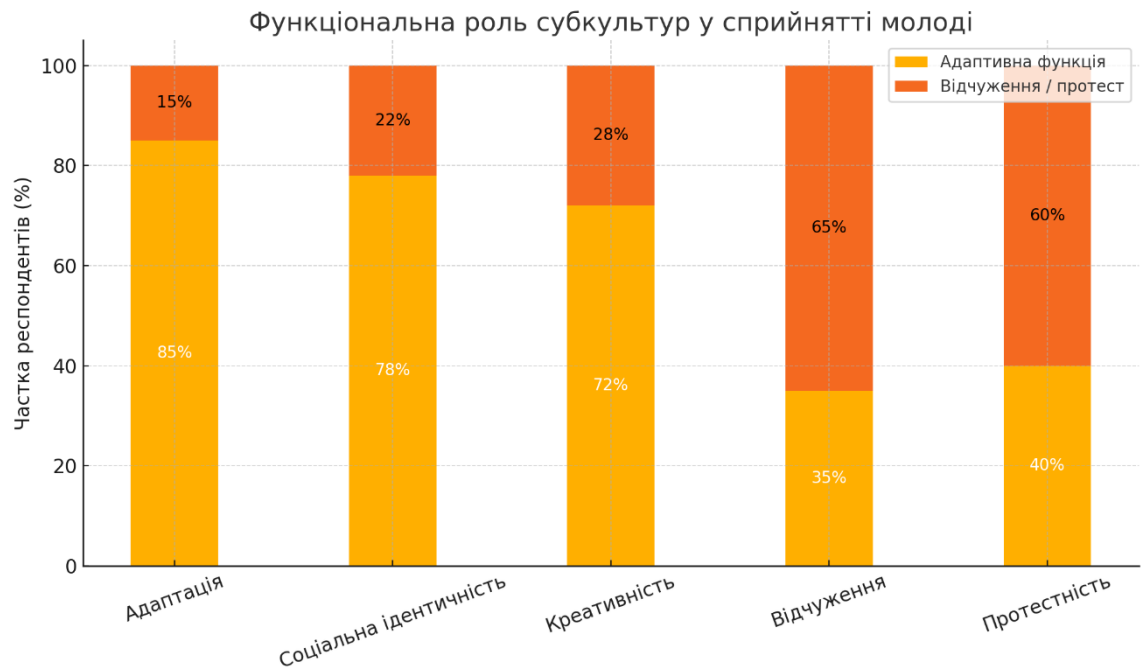

Рис. 3.13. Функціональна роль субкультур у сприйнятті молоді

Після цього було здійснено порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій респондентів за статевою ознакою з використанням критерію Манна–Уїтні (ненормальний розподіл, $p < 0.05$). Результати наведені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Відмінності у ціннісних орієнтаціях за статевою ознакою
(критерій Манна-Уїтні)**

Цінність	Statistic	p-value	Effect size	Опис
Свобода	430.5	0.248	0.17	Висока орієнтація обох груп, статистично значущих відмінностей немає
Незалежність	445	0.308	0.14	Незначна перевага в жінок, різниця статистично незначуща
Самовираження	455	0.390	0.11	Подібні рівні у обох груп, відмінності несуттєві
Креативність	370	0.045	0.31	Жінки вищі за цим показником, статистично значуща різниця
Кар'єра	310	0.018	0.39	Чоловіки демонструють вищу орієнтацію на кар'єру
Матеріальне благополуччя	300.5	0.014	0.41	Чоловіки частіше орієнтуються на матеріальні цінності

Конформізм	460	0.417	0.10	Низькі показники в обох групах, відмінностей не виявлено
-------------------	-----	-------	------	--

Результати аналізу свідчать, що для більшості цінностей, зокрема свободи ($p = 0.248$), незалежності ($p = 0.308$), самовираження ($p = 0.390$) та конформізму ($p = 0.417$), не було виявлено статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками. А, отже, можна зробити висновок про загальну подібність у ставленні до вказаних цінностей серед представників обох статей.

Однак для деяких цінностей все ж було зафіксовано статистично значущі відмінності. Зокрема, жінки мали вищі показники за цінністю «креативність» ($p = 0.045$; $r = 0.31$), що свідчить про більш виражену орієнтацію на творчість серед цієї статі. У той же час чоловіки демонстрували значно вищу орієнтацію на цінності, пов'язані з кар'єрою ($p = 0.018$; $r = 0.39$) та матеріальним благополуччям ($p = 0.014$; $r = 0.41$), що вказує на їхню більшу зосередженість на досягненні професійного успіху та фінансової стабільності.

Отримані результати дають змогу прослідкувати специфіку ціннісних пріоритетів у чоловіків та жінок, які ідентифікують себе як представники субкультурного середовища (рис. 3.14).

У центрі обох вибірок — цінності особистісної свободи, самовираження, креативності та незалежності, що узгоджується з теоретичними положеннями про субкультури як простір індивідуалізму, автономії та альтернативної соціалізації.

1. Термінальні цінності:

- Свобода виявилася пріоритетною як у чоловіків (3.5), так і в жінок (3.0), однак останні демонструють ще вищу оцінку, що може свідчити про глибше усвідомлення потреби в особистісному просторі, зокрема на тлі гендерної соціалізації в домінантній культурі.

Рис. 3.14. Відмінності у ціннісних орієнтаціях за гендерною ознакою

- Незалежність отримала вищі оцінки у чоловіків (4.3 проти 3.9), що відповідає традиційним уявленням про маскулінну автономність, проте різниця не є критичною, що вказує на вирівнювання гендерних очікувань у сучасному молодіжному середовищі.

- Самовираження посідає майже однакове місце в обох вибірках (5.2 — чоловіки, 4.9 — жінки), що підтверджує субкультуру як канал демонстрації власної ідентичності, незалежно від статі.

- Креативність дещо вище оцінена жінками (6.5 проти 6.1), що корелює з загальним акцентом на естетичну і емоційну виразність у жіночих онлайн-спільнотах, зафіксованих в результатах контент-аналізу.

2. Інструментальні цінності (традиційно соціально орієнтовані):

- Цінність кар'єри вища у чоловіків (10.8) порівняно з жінками (12.5), що вказує на збереження певної гендерної стратифікації в оцінці соціальної успішності. Проте обидва значення не входять до топ-пріоритетів, що підтверджує відсторонення від класичних моделей соціального успіху.

- Матеріальне благополуччя та конформізм демонструють значно нижчі рейтинги, особливо серед жінок (15.6 і 14.2 відповідно), ніж серед чоловіків (13.1 і 12.4), що засвідчує послаблення зв'язку з традиційними соціальними очікуваннями та низький рівень нормативної лояльності.

Обидві гендерні групи надають перевагу індивідуалістичним та експресивним цінностям, що є характерною рисою субкультурного середовища. Жінки демонструють більш яскраво виражений акцент на емоційних і творчих проявах (креативність, свобода), тоді як чоловіки — дещо вище оцінюють цінності, пов'язані з автономністю та соціальним статусом (незалежність, кар'єра).

Низькі оцінки матеріальних і нормативних цінностей в обох групах підтверджують дистанціювання молоді від панівної культури споживання та конформізму, що часто є підґрунтям для формування протестних або альтернативних моделей ідентичності.

Таким чином, визначення субкультури як інструменту адаптації чи відчуження не може бути однозначним. Її соціальна функція завжди залежить від складної взаємодії внутрішньогрупових процесів, особистісних ресурсів молоді та реакції з боку суспільства. Це вимагає міждисциплінарного підходу до подальшого дослідження субкультурного феномена як одного з ключових каналів сучасної молодіжної соціалізації.

Наступним етапом нашого дослідження було проведення кореляційного аналізу із застосуванням критерія Крамера з метою виявлення взаємозв'язків між рівнем участі молоді в субкультурній діяльності та мотиваційними чинниками вступу до субкультур, а також конкретними формами залучення. Аналіз дозволив виявити статистично значущі зв'язки помірної та сильної сили між досліджуваними змінними (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4.

Результати кореляційного аналізу (критерій Крамера)

Змінні	Cramer's V	p-value
A-B1	0.43	0.012
A-B2	0.39	0.019
A-B3	0.3	0.056

A-B4	0.34	0.041
A-B5	0.22	0.104
A-B6	0.14	0.278
A-C1	0.36	0.027
A-C2	0.49	0.003
A-C3	0.42	0.014
A-C4	0.38	0.021
A-C5	0.51	0.002
A-C6	0.47	0.006

Примітка: А - Рівень участі у субкультурі; В1 — Самовираження; В2 — Пошук однодумців; В3 — Протест / незгода з культурою; В4 — Естетика / музика; В5 — Ескапізм; В6 — Соціальний вплив друзів; С1 — Прослуховування музики; С2 — Участь у заходах; С3 — Символічна ідентифікація; С4 — Онлайн-обговорення; С5 — Створення контенту; С6 — Ведення блогів

Зокрема, потреба у самовираженні ($p = 0.012$) та пошук однодумців ($p = 0.019$) демонструють помірний рівень зв'язку з рівнем участі. Це вказує на те, що молодь, яка активно долучається до субкультурної спільноти, значною мірою керується внутрішніми потребами, зокрема — самореалізацією та прагненням до соціальної підтримки. Також виявлено помірний зв'язок з естетико-музичною мотивацією ($p = 0.041$), що підкреслює роль естетичних чинників як входу до субкультурного середовища.

Натомість ескапістські мотиви ($p = 0.104$) та соціальний вплив друзів ($p = 0.278$) не продемонстрували статистично значущого зв'язку, що дає підстави говорити про вторинний або випадковий характер цих чинників у контексті участі.

Аналіз форм активності засвідчив сильний зв'язок між рівнем участі та створенням контенту ($p = 0.002$), веденням блогів ($p = 0.006$) і участю в заходах ($p = 0.004$). Це дозволяє стверджувати, що високий рівень субкультурної залученості пов'язаний із творчим, публічним та

інтерактивним залученням, що виходить за межі символічного споживання. Помірні зв'язки також виявлено з символічною ідентифікацією ($p = 0.014$) та онлайн-обговореннями ($p = 0.021$), що свідчить про активне використання молоддю цифрових платформ як простору субкультурної взаємодії.

Загалом, отримані результати підтверджують гіпотезу про внутрішньо вмотивовану природу субкультурної участі та акцентують на важливості не лише мотивацій, а й типу активності як показника ступеня ідентифікації молоді людини із субкультурною спільнотою.

Висновки до розділу 3

Здійснено всебічний аналіз емпіричних даних, зібраних серед молоді, що демонструє залученість до субкультурних спільнот. Аналіз результатів показав, що субкультурна належність є багатовимірним явищем, яке включає як когнітивні, так і емоційно-мотиваційні компоненти соціальної ідентичності. Респонденти, які ідентифікували себе як представники субкультур, продемонстрували високий рівень лояльності до своїх спільнот, готовність до публічної репрезентації групи та значущість цієї належності для їхнього самосприйняття.

Згідно з результатами методики "Ціннісні орієнтації" М. Рокича (адаптація О. Фанта), домінантними для досліджуваної вибірки виявилися цінності свободи, самовираження, креативності та незалежності. Це свідчить про перевагу індивідуалістичних, автономних орієнтацій у молодіжному середовищі, що є характерним для субкультурної парадигми. Натомість конформізм, матеріальні пріоритети та кар'єра виявились менш значущими, що вказує на критичне ставлення до традиційних соціальних норм і структур.

Дані методики діагностики соціальної ідентичності (адаптована за Дж. Тернером) підтвердили, що молодь, яка ототожнює себе з певною субкультурною групою, частіше виявляє високий рівень групової лояльності,

емоційної залученості та готовності до відкритої самоідентифікації. Водночас, для респондентів із частковою або низькою ідентифікацією характерна більш фрагментарна і ситуативна взаємодія з субкультурним середовищем.

Шкала соціального відчуження (адаптація Л. Мітіної) виявила, що значна частина молоді, зокрема представники протестних чи ескапістських субкультур, демонструють середній або високий рівень соціального відчуження. Це виявляється у недовірі до інституцій, відчутті маргіальності та психологічній дистанції щодо домінантного соціуму. Таким чином, субкультура для таких індивідів виконує компенсаторну функцію, слугуючи альтернативним простором ідентифікації й безпеки.

Контент-аналіз соціальних мереж показав, що субкультурні спільноти функціонують як візуально-символічні системи, в яких молодь вибудовує свою ідентичність через специфічний сленг, естетичний стиль, тематичний контент і способи комунікації. Різні субкультурні середовища мають різний рівень відкритості, протестності, солідарності або ескапізму, що свідчить про багатогранність феномена субкультур у цифрову епоху.

Узагальнено можна стверджувати, що субкультури є потужним інструментом формування соціальної ідентичності, способом вираження себе, альтернативною моделлю адаптації або протестної реакції. Вони дозволяють молоді зайняти власну нішу у соціумі, транслюючи цінності, які не завжди знаходять місце в офіційній культурі. Разом з тим, високий рівень соціального відчуження серед деяких субкультурних груп є сигналом для освітньої, культурної та соціальної політики щодо необхідності більшої інтеграції молоді у публічний простір та підтримки її культурного самовираження.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретико-емпіричне узагальнення результатів дослідження соціально-психологічних особливостей приналежності студентської молоді до субкультур, що дало підстави сформулювати такі висновки:

1. У результаті аналізу сучасної наукової літератури визначено кілька провідних підходів до класифікації субкультур: соціально-демографічний, ідеологічно-ціннісний, функціональний та комунікативно-символічний. Кожен із підходів висвітлює різні аспекти субкультурного буття — від вікових, гендерних, професійних характеристик до ціннісних настанов, соціальної ролі та комунікативної специфіки. Ця типологічна багатогранність дозволяє краще зрозуміти внутрішню різноманітність субкультурного поля. Уточнено поняття «субкультура» як специфічної форми культури окремих соціальних груп, яка функціонує всередині домінуючої культури, але має власні цінності, символіку, стилі поведінки та самовираження. Особливої уваги заслуговує молодіжна субкультура як чутлива до соціальних змін форма колективної ідентичності. Основними ознаками субкультури визначено: автономна ціннісна система, специфічні норми, стилі комунікації, способи самопрезентації, а також опозиційність до панівних соціокультурних норм.

2. У дослідження використано такі емпіричні методи: анкетне опитування, контент-аналіз, спостереження, експертне опитування, а також психодіагностичні методики: Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (адаптація О. Фанта); Методика діагностики соціальної ідентичності (адаптована версія за Дж. Тернером); Шкала соціального відчуження (за Е. Сейерсоном, адаптація Л. Мітіної).

3. З'ясовано, що соціальні функції субкультури виконують функції інструментів адаптації, соціалізації, інтеграції, символічного самовираження та критичної рефлексії особистості щодо домінуючої культури. Вони сприяють конструюванню альтернативного соціального досвіду, дозволяють

індивіду формувати власну ідентичність, опираючись на спільні з іншими членами субкультури цінності та символи.

Аналіз впливу субкультурної ідентичності на молодь засвідчив, що для значної частини респондентів належність до субкультурної спільноти є і символічним актом, і елементом структури їхнього самосприйняття.

Виявлено, що субкультурна ідентифікація корелює з такими аспектами, як групова лояльність, емоційна залученість та готовність до відкритого представництва. Це дозволяє стверджувати, що субкультури активно впливають на соціально-психологічні механізми формування молодіжної ідентичності.

Порівняльний аналіз емпіричних даних дозволив оцінити амбівалентну природу субкультур у молодіжному середовищі: з одного боку, вони існують як засіб інтеграції, підтримки та самореалізації, а з іншого — як відповідь на соціальне відчуження, недовіру до інституцій та потребу особистості в ізоляції. Така подвійність підтверджує необхідність уважного ставлення до субкультур як до потенційного ресурсу соціального розвитку, але й як до індикатора соціальних проблем.

Отже, субкультури слід розглядати не як девіантні утворення, а як складову соціокультурного ландшафту, яка дозволяє більш точно зрозуміти запити, проблеми та прагнення сучасної молоді. Вони виконують водночас стабілізаційну і трансформаційну функції, адаптуючи молодих людей до реалій сучасного світу і водночас кидаючи виклик застиглим соціальним нормам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Мас-медіа індустрії дозвілля як соціально-культурний феномен / *Матеріали міжнародної конференції «Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля»* (Київ, 2004 р.). К., 2004. С. 21-28
2. Асєєва О. Українська глем-культура та її вплив на молоде покоління / О. Асєєва // *Соц. психологія*. 2011. № 5. С. 174–179.
3. Бевз І. М. Моделі культурної децентралізації в контексті постмодерного мислення // *Філософські обрії*. 2019. № 2(60). С. 49–54.
4. Бевзюк Л. Символізм і комунікація у молодіжних субкультурах // *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2021. № 3. С. 36–42.
5. Бевзюк Л. Соціальна ідентичність у структурі субкультурних практик молоді // *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2022. Т. 4. С. 35–41.
6. Белецька І. В. Специфіка дозвілля в життєдіяльності молоді на сучасному етапі / *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 4. С. 35–39.
7. Білецька О.О. Трансформаційні процеси української молодіжної субкультури наприкінці ХХ-ХХІ ст. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць. К., 2010. Вип. 24. С- 139-144.
8. Білогур В. Світоглядні орієнтації сучасної студентської молоді: теоретико-методологічний контекст / *Вища освіта України*. 2011. № 2. С. 88–93.
9. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. – 108 с
10. Божок О.І. Феномен субкультури в багатогранності буття культури. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Збірник наукових праць. К., 2009. С. 17-21

11. Бойко Л. П. Соціокультурне значення молодіжних субкультур у сучасних реаліях / *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, №2, 2019. С. 152-155
12. Васильчук Є.О. Абсурдно-епатажні доміанти ідейного базису панк-субкультури. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/1/13.pdf>
13. Вовк О. Молодіжні субкультури як простір соціалізації та самореалізації // *Український соціум*. 2021. № 3(76). С. 84–89.
14. Волков С. М., Гаєвська Т. І., Левчук Я. М. та ін. Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія Київ: Інститут культурології НАМ України, 2018. 576 с.
15. Головаха І. М. Соціокультурні трансформації в умовах глобалізації // *Сучасне суспільство*. 2020. № 3. С. 34–39.
16. Гурова І.В. Теорія субкультури у науковому напрямі Cultural Studies та її розвиток у культурологічному дискурсі / *Питання культурології*, 2022. (39), 21-31. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256897>.
17. Дробот І., Тарасенко Н. Субкультурні орієнтації молоді як відображення соціальних трансформацій // *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2020. Т. 3. С. 88–95.
18. Енциклопедія освіти. Субкультура / за ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 884 с.
19. Задорожна Т. Урбанізація як фактор трансформації молодіжної культури // *Сучасне українське суспільство: виклики і перспективи*. 2022. С. 102–107.
20. Зражевська Н. Культурні війни в контексті медіакультури. Діалог: медіа-студії, 2012. , С. 105–114
21. Іванченко Л. Молодіжні субкультури в сучасному світі / *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (1). С. 201–210
22. Коваленко Л. Соціокультурні чинники відчуження молоді від традиційних інститутів / *Вісник психології і соціальної роботи*. 2020. № 1. С. 57–63.

- 23.Кравченко С. І. Субкультури у глобалізованому світі: від альтернативи до масовості // *Вісник соціології*. 2019. № 2. С. 67–73.
- 24.Кузик О. Молодіжні субкультури в умовах соціокультурної трансформації // *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2018. № 12. С. 45–49.
- 25.Ладонько Л., Цілина Д. Молодіжні субкультури як важливий фактор соціалізації сучасної молоді / *Мовознавство. Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 75, том 2, 2024. С. 43-47
- 26.Левчук Я.М. Когнітивний потенціал традиційної дитячої субкультури. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. Вип. 38 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. Київ : Ніка- Центр, 2010. С. 188-195.
- 27.Марущак О. Молодіжні субкультури як соціальна ризома: філософський аналіз // *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 151. С. 40–44.
- 28.Матюшев Ф. Молодіжні субкультури: соціальна природа та механізми функціонування // *Соціальні технології*. 2017. № 1. С. 54–61.
- 29.Ордіна Л. Л. Молодіжна субкультура як соціокультурний феномен: сутність, структура, функції / *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, Т. 4. С. 12-16. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-4-2>
- 30.Ордіна Л. Соціально-адаптаційний компонент молодіжної субкультури. Ольвійський форум – 2020: залучення патріотично активної молоді до розвитку громадянського суспільства як чинник соціальної безпеки України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 2020. С. 105–106.
- 31.Павлишин В. Молодіжні субкультури: між ідентичністю і споживанням // *Гілея: науковий вісник*. 2021. Вип. 164. С. 10–14.
- 32.Пометун О. І. Інноваційна педагогіка: виклики сучасної освіти // *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 22–29.
- 33.Психологічний словник / за ред. В. О. Моляко. – Київ: ВЦ «Академія», 2002. 320 с.

34. Пузій В.К. Фензини як феномен аматорської періодики (30–50-ті роки ХХ століття): [Електронний ресурс] / Електронна бібліотека Інституту журналістики. Режим доступу до тексту: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1193>.
35. Радзієвський В. О. Структура культурології та її субкультурні утворення. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2011. Вип. XXVI. С. 152-160.
36. Семашко О., Піча В., Погорілий О. Соціологія культури : навчальний посібник. Київ: Каравела, 2002. 334 с.
37. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Центр учбової літератури, 2012, 376 с.
38. Сидоренко О. Молодіжні субкультури у цифрову епоху: форми, функції, ризики // *Гуманітарний вісник*. 2021. № 4. С. 110–117.
39. Сіткар В. І. Дитяча субкультура в сучасному українському соціумі: соціально-психологічний аспект / *Психологічний часопис*, № 2 (4) 2016. С. 132-150.
40. Словник із соціології / За ред. В. П. Андрущенко. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
41. Словник української мови: в 20 т. / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Т. 17. Київ: Наукова думка, 2016. URL: <http://sum.in.ua/s/subkuljtura>
42. Сучасні субкультури як частина дизайну та моди / *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного дизайну»*. Київ, КНУТД, 22 квітня 2021 р. С. 158-162
43. Туркот. Соціально-психологічні особливості студентського віку. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/50527-sotsalno-psihologchn-osoblivoststudentskogo-vku.html>.
44. Цимбалюк Н. Організація та методика культурно-дозвілєвої діяльності. Теоретичні основи культурно-дозвілєвої діяльності. Київ: ДАКККіМ, 2003. 201 с.

45. Шерман О.М. Вторинна самодіяльна творчість як елемент молодіжних субкультур / *Молодь в умовах нової соціальної перспективи. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Житомир, 24-25 березня 2011 року). Частина I. Житомир, 2011. С. 34-35.
46. Шмиглюк, О. Г. Походження та зміст низької самооцінки в моделі когнітивно-поведінкової психотерапії. Прикладні аспекти психології особистісного зростання, (2), 2017, с. 105-108.
47. Щербак Ю. Художня культура і видовищні субкультури. Художня культура / *Актуальні проблеми*, 2005. 2, С. 272–284.
48. Яблонська Т.М. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Психологія”, ред. кол. надія Скотна (гол. ред.), І. Галян (ред. розділу) та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 37. 284 с. С. 28-39.
49. Brake M. *Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. London: Routledge, 1985. 233 p.
50. Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. 610 p.
51. Entsyklopediia osvity. Subkultura / za red. V. H. Kremenya [Encyclopedia of Education. Subculture]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 884 s.
52. Gavrilyuk T.V., Garabazhii V.A., Gaisina L.M., Gabdrakhmanova L.N., Burenina I.V. The Dynamics of the Global Youth Subcultures and Movements: the Russian Context. *Global Media Journal*. 2016. Issue 2. URL: <http://www.globalmediajournal.com/open-access/the-dynamics-of-the-global-youth-subcultures-and-movements-the-russian-context.pdf>
53. Harter, S. *Self and identity development*. Harvard University Press, 1990.
54. Hloba S.M., Makarenko A. V. Deiaki istorychni peredumovy vynyknennia molodizhnoi subkultury v Ukraini [Some historical prerequisites for the

- emergence of youth subculture in Ukraine]. *Sotsialna robota v suchasnomu suspilstvi: tendentsii, vyklyky, perspektyvy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv: Universytet «Ukraina», 2017. S. 22-24. URL: <https://bitly.ws/3f9sP>
55. Johansson T., Andreasson J., Mattsson C. *First From Subcultures to Common Culture: Bodybuilders, Skinheads, and the Normalization of the Marginal*. 2017. Vol. 7. Issue 2. <https://doi.org/10.1177/2158244017706596>.
56. Khebdihe Dik. *Ti, shcho khovaiutsia u sviti: sposterezhennia i obraz molodi* [Hiding in the Light: Youth Surveillance and Display]. London : Rutledzh, 1988. 36 s.
57. Maffesoli M. *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: SAGE Publications, 1996. 224 p.
58. Makhynia V. F. *Teoretychni osnovy evoliutsii molodizhnykh subkultur v Ukraini* [Theoretical foundations of the evolution of youth subcultures in Ukraine]. (2021) URL: <https://naurok.com.ua/teoretichni-osnovi-evolyuci-molodizhnihsbultur-v-ukra-ni-255081.html> [in Ukrainian].
59. Mannheim K. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1936. 318 p.
60. Marcuse H. *One-Dimensional Man*. Boston: Beacon Press, 1964. 260 p.
61. Ordina L. *Sotsialno-adaptatsiinyi komponent molodizhnoi subkultury* [Social-adaptive component of youth subculture]. *Olviiskyi forum – 2020: zaluchennia patriotychno aktyvnoi molodi do rozvytku hromadianskoho suspilstva yak chynnyk sotsialnoi bezpeky Ukrainy : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Mykolaiv, 2020. S. 105–106.
62. Riesman D. *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*. New Haven: Yale University Press, 1990. 437 p.
63. Rosenberg, M. Rosenberg self-esteem scale (RSE). *Acceptance and commitment therapy. Measures package*, 61(52), 1965, 18.
64. Roszak T. *The Making of a Counter Culture*. Berkeley: University of California Press, 1995. 279 p.

65. Semashko O., Picha V., Pohorilyi O. Sotsiologhiia kultury : navchalnyi posibnyk [Sociology of culture : tutorial]. Kyiv : Karavela, 2002. 334 s.
66. Sonnak, C., & Towell, T. The impostor phenomenon in British university students: Relationships between self-esteem, mental health, parental rearing style and socioeconomic status. *Personality and individual differences*, 31(6), 2001, 863-874.
67. Taylor E. B. Primitive Culture. – London: J. Murray, 1871. 2 vol.
68. Torrance E. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. NY : Prentice-Hall. 1965. 128 c.
69. Tsymbaliuk N. Orhanizatsiia ta metodyka kulturno-dozvillievoi diialnosti [Organization and methods of cultural and leisure activities]. Teoretychni osnovy kulturno-dozvillievoi diialnosti. Kyiv : DAKKKiM, 2003. 201 s.
70. Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge, 2001. 292 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторська анкета «Субкультурна ідентичність молоді»

Інструкція для респондента:

Анкета є анонімною. Вона спрямована на вивчення особливостей субкультурної ідентичності молоді. Дайте, будь ласка, щирі відповіді. У разі закритих запитань – оберіть варіант, який найбільше вам підходить. У разі відкритих – сформулюйте відповідь у довільній формі.

БЛОК 1. Загальна інформація

1. Вік: _____
2. Стать: Чоловіча Жіноча Інше
3. Місто / населений пункт проживання: _____
4. Чи вважаєте себе частиною певної субкультури?

☐	Так
☐	Ні

Якщо так, вкажіть назву субкультури: _____

БЛОК 2. Участь у субкультурній спільноті

5. Якою мірою ви берете участь у діяльності субкультурної спільноти?

☐	Активна участь (організую/відвідую події, веду публічні сторінки тощо)
☐	Помірна участь (іноді беру участь у подіях, стежу за новинами)
☐	Пасивна участь (ідентифікую себе, але не беру участі в активностях)
☐	Не беру участі

6. Як часто ви спілкуєтеся з іншими представниками цієї субкультури?

- Щодня
- Щотижня
- Раз на місяць
- Рідко / ніколи

БЛОК 3. Цінності, норми, мотивації

7. Які з наведених цінностей вам найбільш близькі (можна обрати до 3-х варіантів)?

- Самовираження
- Свобода
- Творчість
- Протест
- Ескапізм / втеча від реальності
- Єдність / солідарність
- Відчуття унікальності

8. Чому ви приєдналися до цієї субкультури? (відкрите запитання)

БЛОК 4. Поведінкові та комунікативні моделі

9. Які з наведених форм активності вам властиві? (оберіть усі, що підходять)

- Участь у тематичних заходах
- Створення контенту (відео, тексти, фото, меми тощо)
- Ведення блогів / соцмереж

- Обговорення тематики у чатах / спільнотах
- Використання специфічного одягу / символіки
- Прослуховування специфічної музики
- Інше (вказіть): _____

10. Чи спілкуєтеся ви з представниками інших субкультур або соціальних груп?

- Так, часто
- Так, іноді
- Ні

БЛОК 5. Ставлення до домінантної культури

11. Як ви оцінюєте загальноприйняті суспільні норми та традиції?

- Переважно приймаю
- Частково приймаю
- Не приймаю
- Активно критикую / заперечую

12. Ваша довіра до таких інституцій (оцініть за шкалою від 1 до 5):

(1 – зовсім не довіряю, 5 – повністю довіряю)

- Держава: 1 2 3 4 5
- Освіта: 1 2 3 4 5
- Церква: 1 2 3 4 5
- ЗМІ: 1 2 3 4 5
- Соціальні мережі: 1 2 3 4 5

13. Чи відчуваєте ви себе прийнятим(-ою) у суспільстві?

Так

Частково

 Ні

БЛОК 6. Власна думка (рефлексивний блок)

14. Як би ви описали свою субкультуру трьома словами?

15. Які зміни у ставленні суспільства до субкультур ви б хотіли бачити?

**Методика діагностики соціальної ідентичності (адаптована за Дж.
Тернером)**

Інструкція: Оцініть наведені твердження за шкалою від 1 до 5, де:

- 1 — Повністю не згоден(-на)
- 2 — Скоріше не згоден(-на)
- 3 — Важко відповісти / Частково згоден(-на)
- 4 — Скоріше згоден(-на)
- 5 — Повністю згоден(-на)

- 1. Я відчуваю себе частиною моєї субкультурної спільноти.
- 2. Ця субкультура є важливою частиною того, ким я є.
- 3. Люди, які поділяють мої субкультурні погляди, ближчі мені, ніж представники офіційної культури.
- 4. Я готовий(-а) відкрито ідентифікувати себе як представника(-цю) цієї субкультури.
- 5. Я активно захищаю інтереси своєї субкультури у спілкуванні з іншими людьми.
- 6. Якщо про мою субкультуру говорять негативно, я сприймаю це як особисту образу.
- 7. Я обираю стиль одягу та поведінки відповідно до субкультурної ідентичності.
- 8. Я почуваюся впевненіше серед представників своєї субкультури.
- 9. Належність до цієї субкультури формує мої життєві орієнтири.
- 10. Я вважаю, що моя субкультура має соціальне значення.